

V. БУДЗИНОВСЬКИЙ.

Ні парубки, ні вдівці.

І

Польовання.

ЦІНА 35 ЦЕНТІВ

Накладом і друком "Народного Слова,"
527 Second Avenue - Pittsburgh, Pennsylvania.

В. БУДЗИНОВСЬКИЙ.

Ні парубки, ні вдівці.

—:—

Польовання.

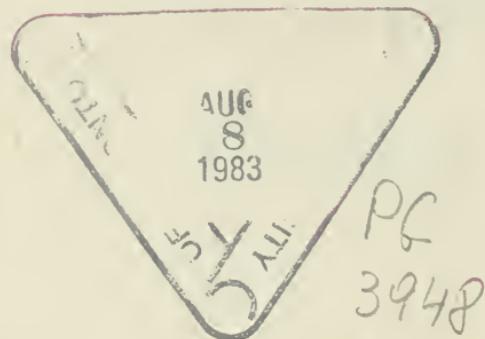
ЦІНА 35 ЦЕНТІВ

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

Накладом і друком “Народного Слова,”
527 Second Avenue - Pittsburgh, Pa.

UKRAINIAN NATIONAL AID ASSOCIATION OF AMERICA

JUL 15 1948

B73 N5

1920

ПО татарськім боці Дніпра, в половині дороги з Олешок до Каховки почувала чумацька валка, щоби, скоро засвітає, пробратися на запорожський бік. Під конвоєм двадцяти зазброєних молодих козаків йшло тринацять великих маж тягнених волами. Десять маж було навантажених солею. Дві мажі везли подорожній запас валки. Валка мусіла мати великий запас харчів, бо кромі двадцяти козаків, треба було прохарчувати ще погонічів і двох отаманів. Чумаки брали з собою головно кашу, вялену рибу і вялене мясо. Валка мусіла мати також запас сіна для волів і коней, бо не вся дорога йшла зеленими степами і лісами, де худоба малаби свіжу, зелену пану. Саме тепер перебули такий сухий безтравний татарський степ. На тринацятій мажі, вже до половини опорожнений з сіна, лежав недужий отаман валки, Осип Їжук.

Тому десять років, це́бто в 1638 році Осип Їжук був сотником в чигиринськім полку реєстрових козаків. Реєстровими звалися ті козаки України, з яких Польща потворила державні полки, даючи їм і їх родинам "козачі привілеї." Вони, хоч би й не були шляхтичами, не робили панщини, були необмеженими власниками своїх земель, їх не судив шляхтич, ні королівський староста, а власний козачий суд. По невдачнім повстанню козацтва, до якого пристали також реєстрові полки, сильно обчімхано

козаків з тих привілеїв. Кромі того реєстрові козаки втратили свою власну старшину. На полкових старшин реєстрові дісталі самих Ляхів. Також майже всіх сотенних старшин заступлено Ляхами. Тоді й Їжука скинули з сотніцтва. На його місце прийшов Богдан Хмельницький, який до повстання був полковим старшиною, бо полковим писарем.

Їжука не дуже стурбувала втрата сотниківства. Він пристав був до реєстрових не для хліба і не на те, щоби дістати козачі привілеї. Ніякий шляхтич піякий староста не мав до него права, бо мав хату і добрий шмат землі. Непосидючому ремесло гречкосія не дуже було до вподоби, отже всю господарку в хаті здав на жінку. Сам промислив на уходах і чумакував. В його сторонах було ще дуже мало народу а дуже богато дикого звіра. Отже Їжук в зимі полював на кожухи, в літі чумакував. На уходах промислив також всі сусіді Їжука. Коли прийшла весна, Їжук вантажив на мажі всю свою зимову працю і працю сусідів, та їхав у Крим. На кримських торгах продавав кожухи і за частину придбаного гроша купував сіль, та привозив її на Україну. Мав щасливу руку, бо його валка ніколи не впала в руки степових розбішак, чи на власну руку воюючих татарських чамбулів. Аж коли жінка вмерла йому, він і ті промисли покинув. Свій маєток винаймив другому на цілих десять років, вісімлітнього синка Петра дав до Києва на nauку, сам вступив до реєстрових козаків, де згодом вийшов на сотника.

Втративши сотниківство, Їжук цілком покинув службу і вернув на батьківщину. Господарку далі лишив у руках орендаря, бо його ще й тепер тягло на уход, тягло чумакування. Він знов став полюва-

ти і їздити по сіль. Від двох років Їжук мав спільника, Івана Кострубу. З тим Кострубою зійшовся був на уходах. Заприязнився з ним і взяв його до спілки. Коструба добрій був товариш, ще лінійний спільник. Тому рік вернув до хати син Їжука, Петро. Батько зараз першої дині сказав йому:

— Розспірайся за дівчиною. Як знайдеш гідну, хоч би й бідну, то, про мене, оженися й зараз передам тобі господарство.

Син почіався в потиличю і каже:

— Мені ще пора женитися. Годилосяби й мені показати, що ми старинний козацький рід. Я ще ні трохи не козакував.

— Ти може маси охоту пристати до ресстрорих?

— Хіба колись пізніше. Я хотівби зачати козакувати на уходах і чумакуючи. Но році, двох подумаю, що мені дійти. Чи оженитися і лінітися дома гречкосієм, чи може зголоситися до ресстру, або й чкурнути на Запороже. Мені не дуже до виодоби служба в польськім ресстрі. Я волівби козакувати на вільнім Запорожу.

Петро відповів так, неначе би чигав у душі свого батька. Старого ці відновідь дуже втішила. Петро лишився при батькови. З батьком, з його спільником Кострубою і з кількома молодими уходниками, Петро цілу зимушибав собою по лісових нетрах, полюючи на видри, бобри й інші звірі одягнені в добрі і цінні кожухи. На весну з тими кожухами і кожухами інших уходників поїхали на Кримські торги. Першим отаманом тої валки був старий Їжук, другим його спільник Коструба. Купців на свій товар не потребували шукати. На кримські тор-

ти зійшлися з усіх усюдів купці лакомі на такий товар. Приїздили Вірмени, Турки, Венеціяне, Генуезці, Греки, Німці і всякі інші язики. До кількох днів мажі були порожні. Тепер виповнено їх солею і деяким іншим крамом, який на Україні мож було продасти легко і з добрым зиском.

По цілодневній роботі валка була готова вертати на Україну. Ще лиш переночувати нічку і на зорях рушати в дорогу. Ніч минула, вже й сонце зійшло, а валка ще не рушила з місця. Спинила її недуга отамана Їжука, що чепилася його цілком неожидано середуночи. Хоч ніч була тепла, він все казав, що йому зимно. Накрився двома свитками і ще трусил ним. Саме тоді коли гадали рушити в дорогу, показалося, що старий Їжук на коня не сяде. Не мав сили. Не було іншої ради, як похід здергати і для недужого отамана зладити леговище в мажі на сіні. З одної мажі, через верх навантаженої пашню для волів і коній, троха сіна перекинули на іншу мажу і врешті сіна, під полотняним дахом зробили вигідне леговище. Поклали отамана і аж тоді валка рушила, з місця, та опинилася при Дніпрі. При перевозі валка почувала, бо перевізники перевозили тільки в білу дніну. Рано, скоро лиши загоріло. погоничі позалягали воли, але валка мусіла ждати ще добру хвилю, бо порон був по тім боці. Від Запорожжя надіжало якесь більше козацьке товариство і його перевозили на татарський бік.

Перший з порону на беріг зійшов старий козак з палкими очима, мабуть якийсь знатний старина. Він зараз підійшов до візника мажі, яка стояла найближче порону і спитав?

— Ви везете сіль? Хто отаман?

— Тепер, Іван Коструба, бо перший отаман, Осип Їжук лежить в мажі недужий.

Козак неначе втішився, коли вчув ім'я Їжука. Він спітав живо:

— Осип Їжук? Може то цей, що колись був чигиринським сотником? Мабуть цей, бо я чув, що він чумакус. Заведи його до мене!

Козаковп відповів Коструба, котрий саме надійшов і чув ту розмову:

— З ним тяжко буде розмовляти. Він баламутить. І не хоче нікого бачити на очі.

— Скажіть йому, що тут є і з ним хоче балакати його товариш, тепер чигиринський сотник Богдан Хмельницький.

Коструба пішов до мажі Їжука. Хмельницький ступав за ним. Ледви Коструба сказав недужому, який до него зголосився гість, недужий неначе нараз виздоровів. Підвівся, сів і каже:

— Нехай прийде сюди. Але зараз, поки мене знов не заморочить.

По хвили Хмельницький всунувся під полотняний дах і сів коло Їжука. Цей спітав:

— Що ти тут робиш? Чи ти вже покинув ту службу і чумакуєш?

— Ще не покинув, але мабуть покину. А може службі не покину, тільки зміню пана. Може на місце польського короля прийде гетьман.... України. Щоби не скінчилось так як тому десять років, хочу обезпечити собі поміч Кримців. Перший наш удар мусить бути такий сильний, щоби рішив усю війну. Тепер їду підмовляти Татар до спілки з нами. Може доведу до того, що хан дасть нам цілу орду. Як не те, то може відпустити мені пару мурзів. Як лише дістану пару тисяч Татар, то з ними і з Запорожцями

рушу на Польщу. Ось що я хотів сказати тобі. Я гадаю, що й ти пристанеш до нас і поможеш нам, бодай наганяючи до нас козаків з твоїх сторін. Надіюся, що скоро подужаєш і возмешся за діло.

Іжук слухав уважно, його очі горіли несамовитим огнем. Це зворушення тим скоріше вичерпало його сили. Він сумно понурив голову і пробовтав.

— Запізно! Запізно приходиш з тим до мене. Бачин, який я. Немічиній, як сповита дитина. Чую, що то приходить мій кінець. Хиба сина дам тобі. Сина, тай троха червінців. Ну, і моя найка тої соли, що веземо, нехай піде на військо... По...пабалакай з Кострубою... З ним можеш балакати... ба... лакати.. так як зі мною.

Недужий замовк. Похилився взад і ляг на сіно. Хвилю вдивлявся мутними очима в полотняний дах і вснув. Хмельницький висунувся з мажі і пішов до Коструби. Побалакав з ним, сів на коня, і з цілім своїм товариством почвалав далі на Переякон. Чумашка валка стала переправлятися на запорожський бік. На Запорожу валка йшла зразу долиною Інгулця. Давидовим бродом перейшла на той бік, перейшла ріку Інгул і зайшла аж до ріки Бог. Далі йшла горі Богом.

Отаман Іжук вже й не наглив, бо втратив усяку надію доїхати до хати живий. Погодився з гадкою, що його поховають десь по дорозі. Щільми днями спав. Як не спав, то лежав у замороці. Лиш десь колись приходили досить довгі хвили, коли він мав ясний ум і балакав розумно. Тоді все був біля него, як не син Петро, то приятель Коструба. Одного разу балакав з Кострубою так жваво і так розумно, неначе би вже переміг свою хоробу. Коли Коструба замітив, що небезпека вже минула, неду-

жий заперечив покрутівши головою. По хвилині мовчанки сказав:

— Мені не жаль було би вмирати, як би мене не гноили дві думки: Одна та, що вмираю саме тепер, коли козакам потрібна кожна шабля. Друга та, що вмираю не знаючи, як Петро ожениться. Добре, чи собі на біду? Я був би тобі дуже вдячний, як би ти схотів пильнувати, щоби не взяв якої ледащиці.

Коструба хвилю подумав і каже:

— Я мав би для него дівчину. Гарна, добра і не бідна. Біда лиш в тім, що за жінкою могли би влізти до него й свекруха. Через таку свекруху він або повісивбіється, або вбив би тещу і жінку.

— Як жінка добра і розумна, то з тещою, хоч би була родом з пекла, мож дати собі раду.

— Коли ж бо дівка, хоч добра і розумна, дуже привязана до мами. Все обстає за нею. Цю дівчину я нарадив би Петрови хиба аж тоді, коли би вчув, що її мамуня віддалася.

— Вона вдова?

— Вдова. Чотирикратна вдова. Її перший муж втопився. Другий повісився. Третього зігнала зі світа так само, як першого. Четвертий також втопився.

— Добра жінка, нічого казати. Донечка буде мабуть така як і мама.

— Доњка цілком не така. Біда лиш в тім, що, як кажу, привязана до мами. Як би мама віддалася, то лішилась би зі своїм мужем і до зятя не йшла би.

— Дежби знайшовся п'ятий такий дурний?

— Такі дурні були і ще тепер є. Вдова ще не стара і дуже понадна. На добавок має не лише свій власний маєток, але й маєток, який небіжчик, ще заки скочив у Дніпро, записав їй на той случай, коли би віддалася. Вже неодин сватався до неї, але вона

не хоче.

— Хиба жалує того шестого, щоби й він не втопився?

— Вона не вірить, що її муж втопився. Вона все ще надіється дошкотати його, або що він сам верне до неї. Але я знайду спосіб допевнити її, що вона таки справжня вдова і, коли до неї сватаються, повинна ущастилити ще й шестого.

— Сама дівчина, гадаєш, була би добра для Петра? — недужий спітав, але вже голосом слабим.

— Гадаю, що була би дуже добра. Коби лиш мама була від неї далеко.

— То козачий рід? — недужий виніщав.

Це питання було для Коструби дуже невигідне. Щоби оминути відповідь на него, замітив.

— Нема що квашити. Петро ще дуже молодий. Йому що лиш двацять років; може й лише девятацять. Про жіку для него ще пора думати. Подужаєш, то сам ожениши його.

Іжук послідних слів мабуть вже не чув. Розмова втомила його і він вснув. Це була послідна його розмова. Від тої хвили він вже лиш баламутив. До дому таки недойхав. Номер тоді, коли вони, переступивши Синюху, цю межу між Запорожем і королівською Україною, мали перед собою до своєї Вільхівки ще лиши чотири дні дороги. Поховали, поїхали далі.

У Вільхівці вже кружляли ріжні чутки: для кого трівожні, для кого підбадьоруючі. Всі чули, що на Запороже з усіх усюдів тягнуть ріжні очайдухи і люди охочі до воєнного ремесла. Одні казали, що то польський король ладить похід на Крим. Дехто шушикував, що то козаки збираються бити Польщу. Коли хто питав Кострубу або Петра Іжука, вони відпові-

дали, що то кримській орді прийде кінець. І вони оба ладилися до того походу на Крим. Збиралі охочих, та запасалися зброею, порохом, кіньми. Коструба пішов на недалеке Запороже. Петро в своїх сторонах вербував між уходниками охочих і вислав їх до Коструби. Навербовані хлопці проминяли про-мислом уходників. Так пройшла зима і провесна. Аж на вість про велику побіду корсунського гетьмана Г. Хмельницького під Корсунем, народ навколо Вільхівки заметушився. З Запорожа вигребся і до Вільхівки прийшов загін козаків під отаманом Кострубою. Загін мав півтисячотки козаків. До Коструби пристав Петро з тою полусотнею уходників, яких він призбирав і передержав коло себе на уходах. Загін пішов далі прочищувати шлях для головної спілі. Хмельницький грозив, що піде на захід і буде міритися аж тоді, коли стане над Вислою. Щоб його походу не спинювали безліч оборонних городів з ворожими гарнізонами, ріжні власновільні загони, воюючи на власну руку, очищували шлях, руйнуючи ті городи.

Загони зложені з самих козаків, що знали воєнне ремесло, вміли орудувати зброею, та привикли до карності, не тяжку малі роботу. Шляхтоцькі двори й замки і старостинські городи не були приготовані на таке скоре поширення повстання. На добавок в їх міліціях було богато Українців. Вони може скрізь по-тайно помагали повстанцям, або й явно переходили до них. Коструба без великого труду і малими жертвами брав двір за двором, замок за замком, побільшаючи своє військо і запасаючися ліпшою зброею, муніцією, харчами. Чого було забогато, відсілав Хмельницькому.

Загін увійшов у густий праліс, котрий тягнув-

ся аж до Горохова. В Горохові, край самого ліса був шляхоцький замок. Його треба було доконче взяти і зруйнувати, бо колиби Хмельницький справді пішов далі на захід, то Горохів перегороджувавши найкоротший і найвигідніший шлях між Запорожем і Польщею. Але горохівський замок був сильний, добре зазброєний і мав завзятого пана. Коструба гармати ще не мав. Гарматою запастися загадав саме у Горохові. Отаман взяв Петра Іжука на бік і стурбований каже:

— Між нашими хлоццями є такий, що знає Горохів. Нам прийдеться хіба оминути те гніздо і поплишти його якому загонови, що буде мати гармату. Без гармати замку не возьмемо.

Петро, не надумуючися, відповів.

— Який той замок не скажу, бо не бачив його. Ale, міркую собі, що королівський Кодак на Дніпрі був сильніший, як якийсь там шляхоцький Горохів. Як той Кодак впав у руки козаків, то чомуби мав остоятися малій шляхоцький замок?

— Не кажу, що ніяким способом не возьмемо його. Я лише не хочу, щоби під його мурами, лягла половина нашого товариства.

— Як не гарматою ані приступом, то треба пробувати інших способів. Може би частину міліції перетягнув на наш бік. Де той, що знає ті сторони?

Позвали до себе козака Семченка. Коструба став розпитувати.

— В міліції Горохова є православні?

— Є, але дуже мало. Там головно Мазурі і волохи.

— Православних не перетягнув би на наш бік?

— Як в інших замках і городах переходятъ до нас або помагаютъ намъ, то й горохівськихъ перетяг-

нувбп.

— Ти не пішов би до Горохова?

— Як прикажете, то піду. Лише не знаю, чи з тої муки буде хліб.

— Чому? Не вмієш з людьми балакати?

— Балакати вмію, але...

Козак почіхався в потилицю.

— Бойшся?

— Коли думаете, що боюся, то піду.

В розмову вмішався Петро і спітав:

— Чи там хто знає тебе?

— Ось в тім хиба. Я зараз не сказав того, щоби ви не думали, що я страшка спін і хочу викрутитися. Мене в Горохові знають, бо й я служив там пару місяців. До вас я прийшов просто відтам.

— Коли так, то ти там і показатися не смієш. Треба би післати кого іншого.

— Горохівський пан такий обережний, що тепер він чужого до замку не впустить. Як впустить його, то возьме під варту і з людьми, ще й з православними, цілком балакати не позволить.

— Чи мури замку знаєш? Може є яке слабе місце, котре можна б проломити без великих жертв?

— Знаю, що таке місце є, але не знаю точно, де воно. Те місце вимірювавби тільки такий, що знає мешкання пана. Я в світлицях не був, отже, хоч знаю, що таке місце є, не скажу, де воно. Замок з трьох сторін обливає ріка. До замку віздиться мостом перекиненим через ріку. З заду за замком є шмат сухого ґрунту з садом. За садом непрохідне багно, за багном ліс. З ліса багном до саду і під замковий мур пробереся тільки той, що знає потайну стежку крізь багно. Я цю стежку знаю і міг би наше військо провести до саду аж під мур замку. Як би

знаття, де той мур такий тонкий, то кількома ударами довбнею вибивби діру, якою наше військо могло би пропахатися до замку.

Коструба не довірчivo крутив головою і спітав:

— Відки ти це знаєш? І на що би в крайному мурі замку робили місце таке слабе, що його мож розбити довбнею?

— Це на те, щоби на случай якої наглої небезпеки пани могли непомітно втечі в ліс. Розкажу вам, як там є і що я про той мур знаю. Всі замкові будинки деревляні. Лише вїздова башта і сам двір, де на поверхі є мешкання панства, муровані. З тих трьох боків, які оперізує ріка, замок обведений валом і частоколом. Моста через ріку до вїздової башти вже не ідводять, бо щось там попсувається і він дуже тяжкий. За те приступу до него боронять гармати і моздірі. В крайній потребі мож його спалити. Муріваний двір має на долині вікна лише на подвір'я. На горі вікна виходять і на подвір'я і на ліс. На ліс більше як на подвір'я. Коли Горохівський пап сватався, приїхав до него на обзорини його будучий свекор. Молодий показував старому замок, водив його по всіх закутинах. Одна дівка зі служби підслухала їх. Дівки всі дуже цікаві. Цікаві і довгоязикі. Шо вчула, те й розказала. Опинившися в одній кімнаті, чи в коморі зі зборуєю, молодий сказав:

— Віден є потайний вихід з замку в отцей ліс, що видко з вікна. Відоймивши плиту під вікном, сходиться в малій лъох без виходу. Зовнішніна стіна того лъоху така тонка, що вдаривши довбнею, розспілеться і зробиться вихід.”

Коструба і Петро слухали уважно. Коструба

спітав:

— А ти знаєш, котре то вікно, рахуючи з кінця? Семченко розвів руками і відповів:

— Тожто! Тоді це не в голові було мені. Я зінав, що як буду втікати з замку, то не з панських світлиць. Отже я не спітав. Треба би знати, кілько вікон має кожна кімната, заки від першої зайдеши до тої з потайним виходом. Тоді під цим вікном можна би розбіти мур, влізти в льох і вибивши в стіні илиту, тлізти до панського мешкання. Як ні, то можна би в льох веунути барилло пороху і замок розірвати.

Петро сів на поваленого віком дуба, спер лікті на колінах, голову в долонях і щось міркував. І не слухав, що Семченко далі розказує Кострубі. Як не зінав, котре то вікно над тою тонкою стіною, то решта не була цікава. Нараз Петро схопився і каже:

— Я піду! Може знайду і відрахую це вікно. Як ні, то розглянувшись на місці, може прийде мені яка іншина добра гадка.

Отаманови ця гадка не дуже пристала до вподоби. Він спітав.

— Ти гадаєш, що тебе, цілком чужого впустять до замку на обзорині і позолять обнюхувати всі кути?

— Я зроблюся польським шляхтичем, що втікає перед козаками. По польськи балакаю добре, бо навчився в Київі. Шляхоцькі звичаї знаю. Шляхоцьких одягів, і то не согірших, досить на наших возах.

Звернувшись до Семченка, сказав.

— Знайди мені кусень такого порохна, що вночі світить. Може буде мені потрібне.

— Тут в лісі буде того порохна чимало, але те-

пер, в дину, як знати, що воно світить?

— Ми цю піч ще переночуємо в лісі. Може й лісом підступимо блізче під замок. Я до Горохова поїду аж завтра пополудні. Може відйті. Рано принеси мені порохно. Також приведи мені якого розумного і хитрого очайдуха, що не боявсьби полісти зі мною чортови в зуби.

Семченко відійшов. Отаман спитав Петра:

— Чого ти до того Горохова пхаєшся? Всякі потайні входи і виходи держаться в тайні. Ніхто чужий взагалі не сміє знати, що отакий вихід є. До комнатах, де той вихід, він тебе цілком не впустить.

— Як увірти, що я нольський пляхтич, то чай же запросить мене до свого мешкання. Хоч би з цікавости. Схоче знати, які поступит чей робить повстання і чи йому довго ждати на облогу. Можливо, що покаже мені всі комнатах свого мешкання, не виключаючи тої збройниці з камінною підлогою. Може буду мати щастє і почислю вікна. Може замаркую вікно над тим тонким муром, або яке іннє місце, коли буду знати, котре воно від того вікна.

— Як замаркуєш?

— Порохном. Може буду в цій комнаті. Може тоді вікно буде відчинене. Як ні, то може сам відчиню, або будь то би нехочачи зібю. Тоді крізь вікно випущу кусник світячого порохна. Як в ночі підійдемо від ліса під замок, то порохно на землі під муром буде світити. Саме в тім місці буде та тонка стіна. Як не поталанить викпнути порохно з того вікна, то може кину з іншого, знаючи, що воно друге, або третє, чи четверте від вікна, під котрим є той тонкий мур.

— Не вірю, що будеши мати щастя.

— Як ні, то може наполохаю його так, що він залишить гадку оборони і вибереся з замку. Тепер тут в лісі взагалі тяжко вигадати щось. На місці, як розглянуся, може й почую дещо, то таки вигадаю. Наше військо треба вивести глубше в ліс, і близче до замку.

Загін рушив, поліпшивши на місці зсі вози з погоничами і невеличкою козацькою охороною. Військо посувалося вперед дуже поволі, бо то був ліс, якого ще не калічла сокира. Це був ліс оборонний, який утруднював приступ до замку, отже його поліпшено таким, яким був тому сотки років. Не лиш густий, але й поперевалований зломами, попід які і через які треба перелазити, або обходити їх. Коли Семченко сказав, що до багна під замком є ще пів години, та що від цього місця можна йти далі ходи в ночі, похід задержався. Військо переноочувало в лісі, не розкладаючи огнів. На другий день Петрові принесли шляхоцький одяг. Козак Варчук, що зголосився йому на товариша, дістав одяг шляхоцького гайдука. Семченко пропніс кусень порохна, кажучи, що в ночі світить дуже добре. Коструба ляве дивився на них і похитував головою. Взяв Петра на бік і каже:

— Я таки не вірю, що ти щось путнього зорудуєш. Одно необережне слово твоє, або Варчука і ви оба пропали. Ми втратимо тебе і пляхтич доміркується, що козаки, які важать на його замок, вже десь недалеко. Замок зможемо дістати і без твоєї гостини у Горохівського. Я майже цілу ніч не спав передумуючи ріжні плянп. Ми під самим замком. Семченко каже, що крізь багно і в ночі проведе нас під сам замок. Вікна першого поверха, то вікна мешкання.

В ночі буде там лише родина шляхтича. Як що хто буде, то хлба лиш біла челядь. В ночі перейдемо з драбинами на сухе місце під замком. Вартових там ніколи нема. До кожного вікна приставимо драбину і нараз всіма вікнами влізмо в мешкання, та заповнимо всі кімнати. Заки міліція схопиться і доміркується, що сталося, замок вже буде в наших руках.

— Як не можна буде зробити легшим способом, то й я за тим, щоби лізти всіма вікнами. Але, відкім ви знаете, що на поверсі за тимп вікнами лише родина шляхтича? Хлба не знаєте, що по дорозі сюди ми попадали на двори або вже порожні, бо пани повтікали, або на такі, які добре приготовилися до оборони. Ми всіх подужаєм, бо на наше щастя наш загін сильний. Може й горохівський пан приготовився і цілій поверх обсадив військом? Саме того треба мені бути там, щоби знати, на що попадемо: чи сміло пхатися до вікон, чи може обережніше. Я таки піду туди. Як до вечера не верну, то це буде для вас знак, що я пропав, або що саме для вашого пляну мені треба було лізти в замку через ніч. Кажіть робити драбини і в ночі лізть всіма вікнами.

— Але я буду ждати на тебе лише до півночі.

Пополудні вийхав з ліса на дорогу молодий шляхтич. Одяг не святочний, але й не бідиний. За ним виринув, також на коні панський гайдук. Його одяг показував, що в послідних днях перебув неодно, та ще не було часу полатати його. Оба пустилися дорогою на горохівський замок. По дорозі Петро вчинив гайдука, що і як йому балакати, коли би в замку випитували.

— Найліпше скажи, що про мене ще нічо не знаєш. Вигадай собі якесь далеке відсі село і якось пана, з котрим ти втік перед козаками і по доро-

зі згубився. Аж тому два дні ти зійшовся зі мною і я тебе взяв на службу, обіцяючи тобі десь коло якіхось Бродів виклопотати у якогось мого родича ґрунт і дівку. Ти знаєш, чого туди їдемо. Отже й ти не забудь, що маєш очі і вуха. Тільки завелікої цікавості не показуй, щоби не доміркувалися, яка ти птиця. Як би мене вхопили, але ти ще мав нагоду втечі, то втікай. Тільки втікаючи, не наведи на наш табор ворогів.

— Мною не журіться. Буду з ними балакати так, що хоч би вам поховзлася нога, то не будуть мене мати за вашого спільника. Вибрешуся, не кажучи нічого на вас. Я хотівби ще одно знати. Як у інших панів, так і тут може бути між замковою челядю яка напа чесна душа. Не можна би порадити йому, щоби щось зробив у нашу користь? Ось приміром, щоби підпалив клуню, або що...

— А як побіжить з язиком до пана?

— Я вже буду знати з ким про що балакати.

— Незле було би. Але не скорине, як о півночі.

Підіхали до замкового моста. Варта бачучи, що то тільки два їздці, не спиняючи їх, впустила крізь башту на замкове подвір'я. Подаючи уздачку свому гайдукови, ізляхтич скочив з коня і промовив до найближчого двірського гайдука:

— Як твій пан дома, то зголоси мене до него. Скажи, що на малу хвилину поступив до него Петро Вільхівський, спін шляхтича і пана Вільхівки.

Гайдук відійшов і по хвили вернув, та повів гостя до двора на гору. На горі при сходах дожидав його пан Горохівський, може сороклітній ізляхтич. Ведучи гостя до світлиці, звинявся:

— Вібачайте, що не прийму вас так, як годиться. В моїм дворі нема газдині. Саме вчера вий-

хали жінка, діти, жінчина сестра, моя мама і вся біла
челядь. Часи не певні. Я не міг дивитися на їх трі-
вогу, отже вислав їх під сильним конвоєм до Львова.
Я лішився боронити замок. Не покину його, хоч би
надтягла не знать яка сила. Встулюся хиба аж тоді,
коли ворог вже цілком опанує його.

— Я не на то приїхав, щоби в такій грізний
хвили побільшати ваші клопоти. Я також в дорозі на
Львів. Моя ціла родина втікала. В метушині я згубив-
ся. Не знаючи, куди поїхав батько з родиною і че-
лядю, я пустився сам навмання. По дорозі пристав
до мене якийсь гайдук і погодував реїтою хліба, я-
кий мав за пазухою. Як би не те, то я вже бувби вмер
з голоду, бо села оминаю, щоби не впасти в руки
розвіреного хлопства.

Гайдук прініс в глиняній мисці жарену гуску і
в глинянім збанку мід. Показуючи на посудину, го-
сподар сказав:

— Ось бачите, яке у мене столове срібло! Що
цінніше, я вже сковав, або вислав до Львова. Ще
лиш деякі дрібнички, але цінні, муницу сковати. Хо-
діть блище, до столової. Як ви голодні, то буде сма-
кувати, хоч в глинянім черепі.

Петро пішов за господарем. Переходячи з ком-
нати до комнати, Петро приправся вікнам і числив
їх. Гайдук ще раз прийшов, поклав на столі хліб, по-
ставив глиняні глечики і поналивав до них і вийшов.
Господар підсунув гостевій гуску під ніс. Сам лип
попивав мід. Петро цілком не був голодний. Але, ко-
ли вже сказав, що вмирал з голоду мусів їсти. Поки
гість єв, господар не говорив нічого. Щораз проши-
зливіше вдивлявся в гостя і міркував щось. Аж коли
Петро відсунув миску, господар спитав:

— Вибачайте! З котрих ви сторін? Гайдук пе-

реказав мені, що ви Вільхівський з Вільхівки, але вільха по тій великій Україні спільно розвелася. Маємо кілька Вільхівок, Вільшан, Вільшини, Вільхівців, Вільшанок...

— Я з тої, що на південнь від Уманя.

— З тої, що на південнь від Уманя? Я тих сторін не знаю, бо то далеко відсі, а я й сюди підавно прийшов з заходу. Але я знаю одно. Я чув, що Вільхівка цілком не має пана. Від коли ви, чи ваш тато має ту Вільхівку?

— Я там вродився.

— Братанич моого шуриня знає тут Вільхівку. Він хотів її вимантити для себе як нагороду держави за якісі геройства па війні.. Мабуть не підплатив, кого треба, бо з королівської канцелярії відповіли йому, що хоч Вільхівка не має шляхотського пана, то те село і його населення також не є королівщиною, отже король не має права дарувати його, хочби найбільше заслуженому.

Це, що сказав Горохівський, було правдою. Петро бачив, що заспився. Доміркувався, що господар недовіряє йому і хоче його пригвоздити. Щоби спасті себе, рішився безлічно брехати. Не надумуючися, сказав:

— У вас на думці мабуть та Вільхівка, що ще по лівім боці Бога, в куті між Богом і Сплюховою. Я з тої, що по правім боці Бога. То невеличке село.

Пошлила розмова, але не щира. Один і другий добре думав, як штати і що відповісти. Горохівський не сумнівався, що його гість є козацьким шпіоном, що прийшов промостити дорогу війську, яке йде на Горохів. Петро думав, як би то йому з тої матні вибрехатися, або втечи; по змозі вивідавшися, котре це вікно над тонкою стіною. Щоби скоріше знати, чи

прийде до своєї ціли, спітав:

— У вас харчів досить, щоби видержати довгу облогу, як би ребелізанти завзялися взяти замок? Бо гармат, без яких вашого замку силою ніхто не возьме, ті загони ріжного гльтаства не мають.

Не ждучи на відповідь, додав встаючи від стола і приступаючи до вікна:

— Цей бік мабуть цілком безпечний. Бачу, там багно. Мабуть, ще й нарочине залляне водою з ріки. Довгий цей бік замку? Мабуть самі кімнати для родини і білої челяди...

Ця цікавість гостя прийшла Горохівському в саму пору і закріпила його думку, що то пішон. Він вже сам хотів питати гостя, чи не мав би охоти оглянути його двір. Однаке боявся, що як той не схоче, то хіба силою треба буде взяти його відсі. Тепер Горохівський вже цілком сміло спітав:

— Може оглянете мій двір? Булоби розумно, якби ви переночували у мене.

— Ноочувати не буду, бо мені горить земля під ногами. Двір огляну дуже радо.

Петро приступив до вікна і вихилився. Від правого угла було це п'яте вікно. Відступивши від вікна, замітив байдужно.

— Виду не маєте тут ніякого. Під самим замком бурян, далі тирса і ліс.

— Але зате цей бік безпечний.

— Як то оборонний замок, то це, очевидно, важніце, як гарні види.

Господар завів гостя до другої світлиці з трьома вікнами. Далі йшли дві кімнати по однім вікні і ще одна з одним вікном. У Петра заковтало серце. Ця кімната була віложена камяними плитами, на стінах ріжна зброя. Від правого угла замку було тут

дванацяте вікно. Світляне порохно вже було йому непотрібне. Горохівський промовив:

— Тепер, коли всім шляхоцьким дворам грозить заглада, отця комната для мене і для моїх гостей найважніща. Може ви бойтесь ночувати у мене, гадаючи, що заки відідете, прийде облога? Я вам покажу, що хоч би ворог вже вдерся на подвір'я, ми оба спасемося.

Під вікном стояла скриня. Горохівський відсунув ту скриню па бік. З поліці взяв два залізні долова і став плиту під вікном підважувати з двох боків. Плиту виймив і відклав на бік. Виймив ще три плити. Показалася залізна решітка. яку він підніс. Підвівся і каже:

— Бачите? То вхід до льоху. Відтам потайний льох веде до ліса. Заждіть хвильку. Запалю ліхтарню і спущу на мотузку. Побачите, як там в середині.

Петро знов, що таких потайних виходів ніхто не показує чужому. Звичайно буває так, що в родині про таке знає тільки одна особа. Коли ж Горохівський, хоч ще нема крайної потреби, виявляє тайну йому, цілком чужому, то хіба тільки на те, щоби його туди заманити, або й вкинути. Всі ті думки і плян, як спасатися, лисаквою промайнули в голові Петра. Користаючи з того, що господар відвернувся засвітити ліхтарню, Петро всунув руку за пазуху, відкривши кусень порохна, розкришив його в жмежні і всипав у льох. Коли налихився над отвором, побачив на дні світло. Приступив до господаря і шепнув:

— Там хтось є.

— Де?

— В льоху.

— Це не може бути!

— Хтось є, бо світиться.

Господар прискочив до отвору і нахилився над ним

— Справді світло. Слабоньке, але світло.

Він ще більше нахилився і впав у льох, бо Петро... пхнув його. Впав коміть головою. Петро хвилю наслухував, але там внизу було тихо. І не йойкнув і не застогнав. Петро клав назад решітку, повкладав плити і під вікно підсунув скриню. Все те робив супокійно, неначе дома буденну роботу. Аж коли скінчив, поляв його зимний піт і він цілий затрусився. Сів на дзиглику, щоби утихомирити свого духа. Коли вже успокоївся, встав і відчинив вікно. Хоч це вже не конче було потрібне, викинув решту порохна. Вікно зачинив назад, але засувів не позасував. Пройшов усі кімнати і у всіх вікнах повідсував засуви, так, щоби мож було з надвору легко, без гомоту і без биття шиб повідчинити. Взяв шашку і вийшов. В дверях був ключ. Прикрутив, ключ виймив та всунув у холяву і пустився зі сходів. На долині стояв гайдук, що приніс був гуску і мід. Петро сказав йому:

— Пан переказує мною, щоби до него не заходить, бо ляг снати... У вас дуже сильний мід. Я сам не знаю, чи на кони вдержуся.

Гайдук лише усміхнувся і побіг сказати гайдукови Петра, що його пан вже відіздить. Коли Петро вийшов на подвір'я Варчук вже спідів на своїм коні, держачи Петрового за уздечку. Петро скочив на коня і оба відіхали. Коли вже були далеко від замку, Варчук сказав:

— Точно о півночі буде горіти.

— Отже й ти мав щастя? Бо я ніколи не думав,

що мені піде так добре. Зразу було дуже горячо, але скінчилося ще й лішче, як дуже добре. Замок буде наш, може й без проливу крові... Тут ми моглиби скрутити в ліс. Добре було би знати, чи за нами не слідкує хто з замку. Озиратися не хочу.

— Їдьте поволі далі. Я скочу з коня, будьто-бі подивитися, чи не відпадає підкова.

— Добре. Ти порайся коло копита. Я, будьто би ждучи на тебе, також задержуся. З коня побачу далі, як ти, стоячи на землі.

Так зробили. Дорога в сторону замку була пуста. Вони всуцнулися в ліс і зараз попали на стежу свого загона. Позіскавували з коній, та ведучи їх за поводи, прийшли до табору. Коструба привітав Петра питанням:

— Драбини будуть потрібні? Вони вже готові. Є їх шіснацять.

Петро здивуваний, що саме піснацять, спитав:

— Ви відки знали, що там шіснацять вікон?

Семченко був там. Не в замку, а під замком. Був на самім краю багна. Лежачи в буряні, числив вікна. Тота тонка стіна під дванацятим вікном, рахуючи від заднього угла; під п'ятим, рахуючи від другого.

Петро лиши вилушів баньки. Не знав, що думати про це. По хвили спитав:

— Яким чудом Семченко й це підглянув? Хиба Горохівський виломився на його очах? А я гадав, що він вже й пальцем не кивне.

Отаман розсміявся і каже:

— Семченко бачив тебе у вікні. Вікно відчинилося. Ти вихлипівся і викинув порохно. Семченко хиба не такий дурний, щоби не вгадати причину... Чому Горохівський мав би не кивати пальцем? Зчепився з тобою і погиб? Ти як втік?

— Я цілком не втікав. Сідайте, розкажу.

Посідали на землі і Петро коротко розказав, як то було в горохівськім замку. Отаман вислухав, встав і каже. Отже лізemo драбинами?

— Та лізemo. Нокицько, муру не треба розбивати.

— То зачинаймо, бо вже смеркає. Замкових треба здурити. Нехай гадають, що ворог бє на замок з фронту. Коли всі кинуться боронити міст і входову башту, нам легше буде опанувати середину замку. Як побачать, що вони між двома вогнями, та що двір вже опанований, всі згадуться. Під браму я вислав би тебе з третиною війська. Але ти мені будеш тут потрібний. Лише один ти знаєш, як непомітно і без гамору провести нас крізь замкові комнати і вивести на подвір'я.

— Вишліть Варчука.

— Він хлітній хлоп і не страніка спи, але до такої роботи у него ще замало досвіду... Кортілоб мене раз в життю по злодійськи влізти в чужу хату вікном, але бачу, що цим разом треба буде дверми, застукашини до них.

Добалакалися до того, що до замкових вікон поведе козаків Петро. Сам отаман возьме третину війська і під проводом Варчука підійде під браму замку. Коструба зараз відділіть свою третину і відійшов. Козаки Петра пройшли решту ліса аж до багна. Щоби легше було пройти стежку крізь багно, яку знав тільки Семченко, на ту стежку покидали драбини і ступали по драбинах. Коли вже всі пройшли першу драбину, її стягали, подавали далі і клалі на другому кінці. Так всі впійшли на сухе місце під замком. Надходила північ. Шіснацять драбин підвелося до шіснацяти вікон. Козаки, кожний з муш-

кетом за плечима, з пістолею в руці і з кинжалом в зубах, стали лізти в гору. Вони вже знали, що вікна лише проперті. Вікна повідхилювалися і козаки, один по однім, вступалися до середини. В усіх комнатах мертвєцька тишина. Петро добув ключа, відчинив двері від першої кімнати, щоби вивести хлощів на коритар, з якого вікна входили на подвір'я. Перед дверми лежав хтось. Біля него світився каганець. Петро вгадав, що то спить панський гайдук. Почув, що від другого кінця підходить хтось. Мабуть нічна варта на коритарі. Світло каганця було Петрови невигідне. Схилився і згасив. Гайдука переступив обережно і вийшов на коритар. За ним висувалися інші. Якби гайдук пробудився, або коли на коритар вже будуть входити послідні козаки, мали приказ гайдука закнеблювати і звязати. Якби боронився, заколоти. Ідучи за Петром, гусак посувався в сторону другого кінця коритаря, відкинув надходив вартовий. Чуючи, що хтось до него йде, вартовий гадав, що то гайдук. Він спитав тихо:

— То ти? Чи мені причулося, чи двері справді ринули. За тобою йде хтось. Може то пан?

Було темно, отже він не бачив, хто до него підходить. Аж коли підійшов до вікна, побачив, що то ні його пан, ні гайдук. Вже запізно було робити алярм. Заки отямився, лежав на землі звязаний з затуленим ротом. Козаки поставали у всіх вікнах. Саме коли Петро хотів крізь вікно випалити з пістолі, щоби в замку викликати метунню, десь так, неначе від віздової башти гусинув мушкетний стріл, якому відповіла сальва за замком. Одночасно в однім куті замкового подвір'я зробилося ясно; в гору стрілив стовпогоню. На подвір'я висипалися гайдуки. Петро приказав кільком козакам випалити до них. Гайду-

ки, чуючи стріли за замком, бачучи що й з вікон двора стріляють до них, втікли з подвір'я назад до своїх кватир. Петро приказав розвязати вартового. Приступив до него і каже:

— Іди до твоїх товаришів і скажи їм, що ти тут бачив. Двір в наших руках і сам пан в наших руках. Наші за замком. Міст і башта їм не опруться. І в інших будинках замку є вже наші, бо чайже огню не підклав вірний слуга пана. Перекажи гайдукам і всій панській челяді, що як згадувтесь, то не впаде їм волос з голови. Як будуть боронитися, то погибнуть всі. Нехай всі зараз вийдуть на подвір'я. Збрую нехай покладуть на однім кінці подвір'я, самі нехай зберуться на другім кінці. Гони!

Сталося, як Петро приказав. По хвили на однім кінці подвір'я лежала ціла куча мушкетів, пістолів, шабель, запоясників, топорів, галябард і іншої зброй. На другім кінці зглотилася безборонна замкова челядь. На середині лежали два трупи гайдуків. Вітру не було, отже огонь не перекинувся на інші будинки і погас. Браму башти на міст відчинено і Петро з кількома козаками вийшов за замок. По хвили попав на козацьку варту. Вартовий пізнав його і каже:

— Бачу, ви мали щастя. У нас погано. Коли ми їздодили до моста, вартовий побачив нас і випалив. Куля шарнула нашого отамана і він виав. Ми відповіли сальвою. Вартового взяв дідько, бо поцілений мабуть кількома кулями, впав з моста у воду. Так, що з того, коли отаман тяжко ранений. Хто зна, чи йому олово пе прошибло легенів.

— Тут наша варта вже непотрібна, бо замок наш. Веди мене до отамана..

— Коли ж бо отаман приказав стояти тут.

— То я тут лишу одного з моїх товаришів. Ти веди мене.

— Може нам не треба буде йти, бо бачу, що йдуть до нас.

Справді надійшло кілька десять козаків. Сказали, що отаман вислав їх під замок, кажучи, що вони може там ще потрібні. Сам отаман линився в лісі тільки з п'ятьма козаками. Петро сказав їм:

— Нинішня робота в замку вже зроблена. Але ви таки йдіть туди, щоби лекше було поділитися. І виспати всім треба і треба спильнувати полонених, щоби не зробили нам якого збитка. Випустимо їх аж тоді, коли будемо відсіп відходити. Я йду до отамана. Може й його возьмемо до замку. Один з вас нехай вертає зі мною, показати мені, де тепер отаман.

Петро пішов далі. Провідник завів його в гущу, де при огни, окружений кількома товаришами, лежав Коструба. Побачивши Петра, хотів підвистися, але не міг. Липше витягнув до него ліву руку. Правою, хоч не була скалічена, не міг рухати, бо боліла. Мав прострілений саме правий бік.

— Ти, Петре, мабуть в чепці родився. Коли ти відсіп прийшов, то замок хиба в твоїх руках. Чи багато нас те коштувало?

— Богато, бо чую, що з вами щось не добре.

— Пусте! Або приехне як на псевні, або щду землю гризти. У тебе богато таких як я?

— У мене всі цілі, всі до одного.

— Ось як то на цім світі правди нема. Ти взяв такий спильний замок і тобі ні твоїм хлопцям волос не впав з голови. Я лиш підійшов подивитися на той замок. Хоч не бачив його, бо ніч темна, за одну ту цікавість дістав кулю в бік. Нема правди, тай не буде!

— Коли вам жарти в голові, то з вами не так зле.

— Зле, чи не зле, розкажи, як то було і який кінець.

Отаман вислухав і каже:

— Завтра виберемо і на вози навантажимо весь військовий запас. Там є богато збрюї, є й пару гармат. Як того добра буде забогато для нас, то далі не підемо, але вернемо, щоби запас передати Хмельницькому. Приміром, гармати нам непотрібні. Хмельницькому стануть в пригоді, бо у него гармана слаба. Відходячи віден, замок зруйнуємо. Вертай до замку і отамануй за мене. Аж завтра покажеться, що зі мною буде.

— І вас возьмемо до замку. Там будете мати вигоду.

— Щоби, несучи мене, розхолітали мою рану? Мені добре тут. Лежу вигідно, рана вже не так дуже болить. Завтра знов навідається до мене. Але аж в замку зроблю свою роботу. Іди, бо я хочу спати!

Петро вернув до замку, обставив його вартовими, роздав прикази і пішов спати.

Зараз досвіта Петро побіг до отамана. Хоч виглядав несогірше, нарікав, що рана щораз докучніша. Просив, щоби його лишити в супокою. Петро відійшов і став перешукувати замок. Взяв кількох козаків і з ними пішов на гору, щоби заглянути до Горохівського. Відойшли пішки і ренітку. У ціз годі було зійти, бо не було сходів, ні драбини. Розспираючися по комнаті, побачили під одною стіною мотузкову драбину. При отворі був сильний гак. Очевидно на те, щоби було до чого причепити ту драбину. Причепили і спустили. Петро став сходити в інз. Один козак держав над отвором запалену ліхтарню.

З драбини Петро сходив обережно, щоби не станути на Горохівськім. Козак спустив їому на мотузку ліхтарню і сам зійшов. Горохівський лежав мертвий. Льох мав два сяжні в квадрат. Під одною стіною лежали довбня, джаган і лопата, під другою пару скриночок і пару порожніх міхів. Заглянули до скриночок. Там були панські дорогоцінності. Замок і так був на зруйновання, отже Петро хотів знати, чи зовнішня стіна справді така, як про неї розказував Семченко. Казав козакови взяти довбню і добре гепнүти. Козак плюнув у руки, розмахнувся і вибів віконце. За другим разом мур посипався так, що чоловік міг вигідно пролізти. Ще пару ударів і оба вийшли на світ. Петро промовив:

— Гадаю, що того пана не лишимо тут як собаку. Треба буде поховати. Найліпше буде таки тут під замком. Тепер підемо забрати скриночки на гору, бо чей же не лишимо їх тут. Потому приведеш кількох козаків. Витягнете Горохівського і тут поховате. Гадаю, що нам вигідніше буде вертати на гору драбиною крізь вікно. Тою мотузковою зле лізти, ще й зі скриньками в руках.

В льоху були три скриночки. Козак і новиноси їх. Дві всунув у міх, закинув на плечі і по драбині поліз у вікно. Трету скринку Петро взяв під паху і поліз за козаком.

Петро пішов дивитися, що його хлопці виносять з замку, що і як вантажать на вози. Котрий козак мав лиху зброя, дістав право вибрати собі лішчу з воєнної добиці. Решта зброя йшла на вози. Гармат було шість. Дві більші і чотири менші. Більші гармати пішли по одній на віз, менші поміщено всі на однім возі. Пороху був цілий один віз, олова два вози. Ця робота тяглася аж до вечера. Ледви її скінчили.

Зруйновання замку відложено на другий день.

Коли смерклося, Петро вийшов з замку, щоби знов відвідати отамана. Саме тоді попри замок їхали верхом якісь три, неначе міщани. Побачивши козака, і приг мості замку козачу варту, зупинилися. Один з них спітав Петра:

— Вибачай, козаче. Чий той замок?

Петро не зінав, що то за лоде, отже не зінав, що відповісти. Відповів вимінаючо.

— То Горохів.

— Та ми знаємо, що Горохів. Горохівський пан має міліцію з козаків? Не бойться?

— Він вже нічого не бойться.

— Деколи й небоя вовки зідять. Я чув, що в цих сторонах крутиться загін Коструби.

Петро подумав, що тих трьох йому нічого боятися, отже сказав:

— Горохівський пан вже й Коструби не бойться. Горохівського пана вже поховали козаки Коструби.

— Коструба тут? — другий міщанин спітав жи-
во. — Можна з ним балакати?

— Він тут, але тенер ні з ким не балакає. Трохи потурбованій, відпочиває.

— То може його осаула тут?

— Ви балакаєте з ним?

— Коли так, то ми вами перекажемо Кострубі, що треба, і пойдемо далі. Тепер Хмельницькому потрібне велике і добре військо. Гетьман стойть в Білій Церкві, куди приказав збиратися всім козакам зі зборуєю, з кіньми і з запасом. Всім загонам приказує залишити війну на власну руку, та всіх кличе йти до Білої Церкви. Ви також ідіть просто відсн туди. Такі прикази гетьман дав у своїх універсалах. Перека-

жіть Кострубі і бувайте здорові!

Міщани почвали вперід. Петро пішов до отамана. Той, неначе би вже не міг балакати. Але коли Петро став розказувати про нові універсали гетьмана, отаман очуняв. Вислухав цікаво і сумно похитуючи головою, сказав:

— Я вже воювати не буду, так мені доїхала та одна дурна куля. Загін тіг приставши до Білої Церкви. Я мабуть лишуся тут, де тепер лежу.

— Батьку! Ви ж вавіці і голос маєте ліпший, як це було рано.

— То передсмертна горячка робить так.

Козаки, що були з Кострубою, по однім відходили. Коли отаман лишився з одним Петром, сказав:

— То я просив їх, щоби відійшли, як ти прийдеш, бо маю сказати тобі щось в чотири очі... Ти кажеш, що мені ліпше. Може воно так, але може є й навпаки. Мені бачиться, що я вже цеї ночі не переживу. Щоби не було запізно, скажу тобі зараз.

Отаман добув за холяви канчука з широкою на чотири паші ременя, вишитого мосяжними гузиками, неначе біл в якісь букви. Подаючи Петрови, сказав:

— Возьми це і пильнуй, як ока в голові. Як подужаю, то віддаш мені. Як вмру, то прошу тебе, зроби так:

— Пойдеш до Києва. Не зараз. Аж скінчиться війна. Там штай за вдовою Настею Прудковою, що має доньку Марину. Легко допитаєш, бо різника Прудка, що втотівся, всі знають. Вдову знають ще ліпше. Як прийдеш до неї, то скажи їй того канчука і скажи їй, як було, як є і як буде... очевидно, як справді вмру. Скажи їй так:

— “Я був осаулою отамана Коструби. Під горохівським замком його поскоботала куля. Він вмер і його таки там поховали. Вмираючи просив мене загостити до вас і розказати вам, як то він козакував і як вмер... цим разом справді вмер. На доказ, що то справді він був, дав мені і казав показати вам цего канчука.”

— Як би Прудкова хотіла знати, як я виглядав, то розкажи. Може ти ще не бачив, що за лівим вухом маю перець. Подивися і також це скажи.”

— Зробиш це? — спітав Петра здивованого такою чудною просьбою.

— Зробити, зроблю, хоч не дуже розумію, в чім діло.

— Може колись зрозуміси. Муншу тобі ще одні скажати, щоби тебе перестеречи. У тої вдови дуже гарна донька. І не лиха дитина. Також має маєток обезпечений так, що його дістане аж тоді, коли віддастяся. Але ти не дайся зловити на це поти, поки її мама не віддастяся ще раз. Як схоче, то знайде зараз якого дурного. Вона ще не стара і понадна. Має свій власний маєток і ще один записаний на ней, але під умовою, що віддастяся. Кажу тобі, бережися. Як возьмеш дівчину, хоч її мама ще не віддалася, то марне згинеши. Або повісишся, або вбєш свекруху і жінку.

— Чудне. Мені аж зіпсю робиться, коли чую таке.

Петро став щось рознітувати, але відповіди вже не дістав, бо отаман венув. Посідів, забалакав ще раз, пішов до замку. На другий день рано прийшли до замку ті козаки, що ночували з Кострубою і сказали Петрови:

— Зараз, як ви відійшли від нас, отаман пробу-

дився. Сказав нам, що вмирає. Як вмре, приказав поховати себе зараз, там де лежав. Казав, щоби ми це зробили самі, не звіщаючи про це військо і не кличучи вас. Приказав нам поклятися, що зробимо так. Ми поклялися. За годину він справді помер. Ми зробили так, як були поклялися. Там, де він лежав, тепер висока могила з дубовим хрестом.

— А я гадав, що він жартує, кажучи, що з ним так зле.

Все, що в замку для козаків мало якусь вартість, вже було на возах. Що не йшло до Білої Церкви для усього війська, те козаки розібрали між себе. Зачали руйнувати сам замок. Попід мури повкладали міни і попідпалювали. Мури розсипалися. Дерев'яні будинки зій огонь. Похід рушив. Тепер козаки, що сюди скрадалися лісом, відходили дорогою. Переходячи попри те місце, де була могила отамана, похід задержався. Іжук взяв полусотню з мушкетами і вступив до ліса. Військо обстутило могилу отамана Коstrуби. Короткою молитвою попрощали отамана. Гримнуло п'ятьдесят мушкетів і військо вийшло з ліса, та пішло далі дорогою. Похід зупинився аж там, де недалеко в лісі скрився був таборик війська. Вози також вийшли з ліса на дорогу, бо тепер козаки вже не потребували боятися напасті. Цілій шлях аж до Білої Церкви був очищений з ворожих військ.

Не всі козаки загона зараз пішли на Білу Церкву, бо не всі були готові йти в новий далікий похід. Неодин мусів перед таким походом дещо зорудувати дома. Таких Іжук розпустив. Лишилися тільки бездомні бурлаки і такі, що дома в господарстві цілком були непотрібні та з собою мали добре коні і весь воєнний запас. Таких була не ціла сотня. Їх і цілій

табор, Іжук приставив до Білої Церкви.

Петра кортіло поїхати до Київа, щоби виконати послідну волю свого отамана Коструби. Це, що він йому набалакав, умираючи, було якесь таке чудне, загадочне і цікаве, що Петро хотів як пайскоріше збагнути цю загадку. На добавок морочив його образ доноски тої вдовиці, до котрої покійний отаман справив його з тим чудним канчуком. Хоч Петро тої Марини ніколи не бачив, в його душі утворився її образ. Був цікавий, чи вона справді така, якою він бачив її в своїх снах. Він сам чув і його сердило, що хоч тої дівки на очі не бачив, а вже залюбився. І хотів поїхати до Київа і боявся. Боявся, що вона не така, якою виплекала її його уява. На його щастя військо увільнило його від того клопоту, і він вже не потребував, бо не мав права морочити собі голову питанням: “їхати до Київа, чи ні?” Його зробили сотеним осаулою уманського полку. Подорож до Київа забрала би богато часу. Сотенний старшина, ще й тоді коли військо що лиши організувалось, не міг на довший час відставати від війська.

Петро лише виклонотав коротку відпустку до Вільхівки. Вільхівка була недалеко, можна було вернутися за пару днів. Він там не був конечний, бо його батьківщиною орудував його родич; добрий господар і чесний чоловік. Але що інше гнalo його до Вільхівки, а саме послідна воля отамана Коструби. Передаючи Петрови канчук, умираючий приказував пильнувати його як ока в голові. Канчук постійно спочивав за холявою, але цілком безпечний він там не був. Цеж була війна з походами, боями і всякими іншими пригодами. Канчук міг пропасті. Якби пропав, то не було б з чим їхати до вдовиці Прудкової. Петро рішився заховати його у себе в хаті, у Віль-

хівці. Поїхав до Вільхівки, чудиший свій скарб заховав у скрині, попросив родича пильнувати, щоби не затратився і зараз вернув до війська.

Військо гетьмана України пішло під Пилиаву. Іжук пішов з ним. Великий бій з Ляхами скінчився розгромом і знівеченням цілої польської армії. Ляхи прийшли були з великими скарбами, які опинились в руках козаків. І Петро тоді добре обловився; його вючак мав що двигати. Хмельницький пішов під Львів, з під Львова на Замость. Коли при кінці падолиста Хмельницький зняв облогу Замостя, прийшло перемир'я. Таке велике військо вже було поки що непотрібне, отже деякі відділи відходили розходилися. Відійшов також Петро Іжук. Просто з під Замостя поїхав до своєї Вільхівки. Але не приїхав з порожнimi руками, бо того, що придбав був на побоєвиці під Пиливою, не розтратив, не продав за безцін Жидам. Сховав і відпочавши, по кількох днях вибрався до Києва... з канчуком Коструби в холяві.

До Києва Петро пріїхав при кінці грудня. Допитав хату Насти Прудкової і на другий день пополудні пішов до неї. При вході до хати зійшовся з дівчиною, що саме тоді виходила з хати. Ногана була, отже він подумав:

— Це хиба не донька Прудкової, Марина.

Петро поздоровив дівчину і сильтав:

— Я до Насти Прудкової. Чи то її хата?

— А чияж би? Але її нема дома. Є лиши Марина, її донька. Сидить в пекарні.

— Можна з нею бачитися?

— А чому-ж би ні?

Дівчина вернула, відчинила двері від кухні па розстіж і гукнула:

— Марино! До тебе, чи до твоєї мами якийсь

козак.

Відвернулася не зачинивши дверій і відійшла. Петро станув на порозі і вдивився в дівчину, що підвела ся з лавки коло стола, на котрім лежали дві обскубані гуски. Глянувши на дівчину, Петро стуманів так, що забув поздоровити її і сказати хто він і чого приходить. Його спантеличило це, що дівчина, хоч справді дуже гарна, була цілком не така, як та, яку він все бачив у своїх думках і в своїх снах. Подумана дівчина буде середнього росту, ця, що тепер стояла перед ним, висока. Тамта була смаглява, у цеї личко як молоко закрашене кровю. Тамта була каронка, у цеї очі ясноголубі, як небо. Тамта була задумчива, з лагідним тужливим поглядом, у цеї лицезріваве, погляд живий, веселий, неначеб ті очі не вміли інакше, як лиши сміятися. Тамта чорнява, ця ясна білява. Коли він стояв хвилю не озираючися, вона підступила до него і сміючися, спітала:

— Чи мені може крізь двері причулося, що хтось з нашою наймічкою балакав? Як я добре чула, то мабуть був ще оден, але пішов, полішивши мені німака.

Ця глумлива замітка отверезила його. Треба було якось виправдувати себе і він відповів:

— Бо я мабуть попав не в ту хату до якої мене справили. Я до Насти Прудкової.

— Насти Прудкова, моя мама, отже ти не збу́див. Але мами нема дома. Пішла до сусідів. Може діло таке, що її я годна зорудувати за маму, або переказати її?

— Я мушу балакати з мамою. Я на те приїхав здалека. Аж зза Уманя.

— Зза Уманя! Цеж на кінці світа. То мабуть буде якесь дуже важне діло. Що це могло би бути?

— Важне, чи ні, не скажу, бо я сам не знаю, в чим діло. Маю тілько переказати пару слів. Чи вони важні, осудить хиба лиш твоя мама.

— То хиба зажди, аж верне наймичка. Я її зараз пішлю по маму... Я попрошу тебе до світлиці, але сама лишуся тут. Не тому, щоби боялася козака, але що тут маю роботу. Доскубаю гуски, бо наймичка має іншу роботу.

— Або я не можу посидіти в пекарні? В світлиці було би скучно самому.

— То сідай! Може й мені скажеш, хто ти, і що тебе до мами принесло. Хиба, що це може якась дуже велика тайна і мені не вільно знати? Може то мене продають кому?

— Як ти донька Насті Прудкової, то це, що я маю сказати твоїй мамі, можеш і ти знати. Бодай мені не казали затаювати перед тобою. Я, Петро Іжук, з Вільхівки, сотенний осаула уманського полку. До походу гетьмана під Ніпляву, я був сотником в загоні отамана Івана Коструби. Ти знала його?

— Я й не чула про такого.

— Не чула? Отже то лише мама знала його. Він тебе дуже добре знав. То він вислав мене до вас.

— Він? Той якийсь Коструба? Щож він хоче від нас?

— Від вас нічого не хоче, бо він вже.. царство йому небесне. Я поклявся йому знайти в Київі вдову Настю Прудкову і переказати їй, що він вмер. То було так. Я з ним був під Гороховом. Ми горохівський замок взяли, при чим втратили тільки одного, саме нашого отамана Івана Кострубу. Так йому доїхала ворожа куля. Коли вже чув свій близький кінець, позвав мене до себе і сказав, щоби, як його поховають, я поїхав до вдови Насті Прудкової у Ки-

їві, та нереказав їй, що сталося.

— Більше нічого?

— Та ні. Лиши на случай, коли би не вірила, показав перець за своїм вухом і дав мені одну річ, по якій вдова вже увірить, що не бреншу. Дав мені отце і казав показати твоїй мамі.

Петро виймив зза холяви канчук і поклав на столі. Глинувши на Марину, зжахнувся. Лице, вже й так біле, побіліло як стіна. Широко розіплющені очима гляділа хвилю на канчук і захіталася. Він прискочив до неї і обіймивши кріпкими раменами, не дав упасти на землю. Це тревало тільки хвилину. Кров назад закрасила гарне лицце. Його кортіло поцілувати дівчину, але боявся, що вижене його з хати. Це до решти отямило її. Вона викрутилася з обіймів, сіла на лавці, сперла голову на долоні і шепинула:

— Надай мені води. Збанок з водою і чарки на полиці.

Петро скочив по збанок. Наліяв до чарки і поставив перед нею. Сербнула раз, другий і каже:

— Вже минуло. То він дав тобі того канчука? Той Іван Коструба? Мав також перець за вухом? За лівим, чи за правим?

— За котрим, не скажу. Але що за одним був перець, знаю дуже добре, бо показав мені.

— То він вмер? Та ще раз?!

— Не второпаю.

— І я ні. Хиба мама таки добре вгадала, що то була тільки комедія. Він справді балакав з тобою, не тому чотири роки, а чотири місяці? Вмер на твоїх очах?

— Ти зразу сказала мені, що про Кострубу й не чула ніколи. Тепер кажеш, що він хиба ще раз

вмер. Отже ти таки знала його, тільки гадала, що він вже давно небіжчик.

— Бо я ще не знала, що у него був той канчук, за вухом перець... Ще й з тим канчуком справив тебе до нас. Хиба ти знаєш, що він все писався Коструба? Це може тільки його козацьке іменище?

— Може й так. Хтож він був, той Коструба?

— Це скаже тобі моя мама... як схоче. Мабуть не схоче.

Марина подумала хвилю і каже:

— Не знаю, як зробити з мамою. Чи пустити тебе до неї з тою вістню і з канчуком, не упередивши її? Моя мама дуже прудка. І ціла пригода з тим Кострубою дуже немила. Зробимо так. Вперід я з мамою побалакаю. Потому скажу тобі, їти тобі до неї, чи ні, і як з нею балакати.

— Як би ти вперід з нею побалакала, булоби не зле. Але, як би там не скінчилося та твоя балачка з нею, то я таки мушу бути у неї і переказати їй всю правду, бо така була воля моого отамана, царство йому небесне. Він був для мене неначе батько, його воля для мене свята.

— То нехай так. Вперід я побалакаю. Ти прийди до нас нині смерком. Канчук лиши мені.

— Не лишу, бо Коструба дав його мені. Твоїй мамі казав лиш показати.

Петро всунув канчук назад за холяву і встав, щоби відйті. Болів би ще побалакати з дівчиною, але не личило. Зорудувавши своє, треба було відйті. Помогла йому сама дівчина, задержавши його докором.

— Ти вже відходиш, хоч ще нічого не сказав нам про того Кострубу. Сказав лиши, що вислав тебе до нас з тим канчуком, тай вмер. Як він був твоїм о-

таманом, то ти чайже щось більше знаєш про него. Я буду обскубувати гуски, бо завтра у нас вечерніці, ти сядь і розкажуй... Хиба, що заборонив?

— Не заборонив. Коли хочеш послухати, то розкажу дуже радо.

Щоби з дівчиною поспідіти як найдовше, Петро зачав з кінця. Сказав, що Коструба був спільником його батька, що всі разом промисили на уходах, що чумакували. Розказав про цілий похід аж під Горохів. Найдокладніше розказав, як то Горохів попав у їх руки, і який був кінець отамана Коструби. Не забув сказати, що покійник дуже хвалив доньку Прудкової. Коли скінчив, Марина крадьки отерла слезу з лиця. Розмова урвалася. Якийсь час обое сиділи мовчки. Йому загадка зачала прояснюватися, але ще не був певний свого. Кортіло його знати зараз, чим той Коструба був для Марини і її мами. Боявся оскорбити або й розсердити дівчину, але не міг запанувати над собою. Він спітав:

— Чи з тобою, дівчино, можна балакати на розум?

— Не інакше, як лиш на розум, — відновіла сміючися.

— Мені покійний отаман не байдужий. Я хотів би щось більше знати про него. Про його давнє ми-нуле.

— Я гадала, що ти вже знаєш від него; але не хочеш того сказати мені.

— Він мене вислав до вас. Про тебе балакав так, як батько балакав про любу дитину. Ти здивувалася, що він вмер тепер, не тому чотири роки... Коли вмер твій батько?... Коли ти гадала, що він вмер? Отаман казав мені, що твій батько втопився. Коли це було?

Марина закрила очі руками і захліпала. Йому зробилося ніяково. Встав, приступив до неї, нахилився і поцілував у чоло, кажучи:

— Прости мені, що я так, не хотачи, вліз чобітми в твою душу. Я не хотів оскорбіти тебе.

Вона ще гірше заплакала. Тепер для него вже не було стриму. Обіймив одною рукою за пию, другою за стан пригорнув крінко до себе став цілувати. Чоло, очі, щоки, уста. Аж коли почула цілунок на устах, затрусилася. Відскочила від него, її очі загоріли гнівом. Вона крикнула:

— Так то ти по злодійські використав мою хвильеву неміч? Геть мені віден!

Вхопила його за рамя, привела до дверей і відхиливши їх, вішхала його за поріг. За ним викинула його світку і крикнула:

— Як ще маєш охоту балакати з мамою, то прийди смерком. Найліпше булобі, як би ти вже цілком не заходив до нас. Що мамі треба знати, я знаю і мамі перекажу.

Тріснула дверми і Петра лішила в сінях самого. Надів на себе світку і вийшов. Ішов як пяній. І солодко було йому, бо обіймав і вицілував гарну дівчину і гірко, бо прикрій був кінець. Зайшов до свого приятеля, у котрого закватиравався був. Щастя, що його ще не було дома, бо зараз доміркувавсьби, що Петрови сталася якась дуже немила пригода. Сидів і туманів. Став ломати собі голову питанням, чому та Марина, заки її ще побачив, була цілком не така: не така тілом і не така темпераментом. Він волів би, щоби вона була лишася такою, яку він, аж до стрічи з нею, носив у своїй душі..

Став думати, відки в його уяві взявся той перший образ Марини. Хіба що колись бачив таку дів-

чину... Нікак не міг нагадати собі, щоби коли бачив таку. Аж ідучи думкою взад, до дитинячих літ, знайшовся з батьком у його старого приятеля Навла Дрімайлі. Дрімайлло жив далеко від них між Дністром і Богом, вже в сусідстві татарських кочовищ. У того Дрімайлі була вісімлітня донька Анна. Хоч тоді Петрови дівчата ще цілком не були в голові і Анна ще була дитиною, він таки задивився на неї, бо таке гарне було це дівчатко. Аж тепер Петро зрозумів, відки у него вявився образ Марини, якої ще цілком не бачив. Коли Коструба сказав йому, що київська Марина дуже гарна, в душі Петра відсвійшився образ Анни. Тепер Анні мусіло бути вже яких сімнацять або вісімнацять років. Петро подумав:

— Коби то знаття, що вона ще не віддана і ще нікого не любить. Вона може не така, як та білява гадина. Яка то мусить бути мама тої Марини, коли отаман так перестерігав мене перед нею!

Коли Петро вийшов, Марина лишила недоскубані гусен на столі, і пішла до світлиці. Кинулася на подушки низького турецького дивану і дала волю слезам. Козак справді приніс вість про смерть її батька, котрий її дуже любив і пестив. Не хотіла становити перед мамою напухла від плачу, бо мама все прихильно згадувала його. Встала, умилася, глянула до зеркала і вернула до гусок. Наймичка вже була дома. Незабаром і мама прийшла. Марина пішла за нею до світлиці, та сівши на дзиґлику думала, як зачати. Мама переймила її, питуючи:

— Чи не плакала ти?

— Та плакала, бо прийшла сумна вість. Тато вмер.

— Очевидно, що вмер, коли втопився. Ти аж нині до того додумалася і ще по чотирьох роках пла-

чеш?

— Мама ніколи не вірила, що тато втопився.

— Не вірила і ще нині не вірю. Того й мене так сердить, як ти плачеш. Нема чого плакати і нема за ким плакати... за таким!

— Вапна була правда, що не втопився. Але тепер ви вже справді вдова, я сирота. Тато померли тому чотири чи п'ять місяців.

— Хто тобі сказав?

— Був тут козак Петро Іжук. Сам тато, вмираючи, вислав його сюди звістити нас про це.

— Тато?! Сам тато? Козак сказав, що його вислав Іван Прудко? Козак мав з собою які докази, що то був саме Іван Прудко, не хто інший?

— Вислав його не Іван Прудко, а Іван Коструба. І той козак не знає, що його отаман Коструба раніше звався Прудко, та що він вапі муж, мій тато.

— Відкіж ти знаєш, що той пебіжчик Іван Коструба, твій тато? І пощо той Коструба вислав до нас козака, коли йому не сказав, що висилає його до своєї жінки і до своєї дитини?

— Мушу вам переказати з кінця, так як той Іжук розказував мені. Висилаючи його до нас, Коструба показав йому перець за своїм вухом і дав... мені аж лячно згадувати. У козака за холявою був той нещасний... канчук. Вмираючий Коструба казав показати вам, щобт ви знали, хто його вислав.

У вдовиці очі заіскрилися. Стала пястуком гримати об стіл і кричати:

— А не казала я, що той пес не втопився?! Він втік від мене. Покинув жінку і дитину, тай пішов ко-закувати. З Прудка зробився Коструба... Ти добре придивилася канчукови? Той, що різав мою спину?

— Важко було дивитися, але я добре оглянула його. Мала в руці, хоч воліла би цілком не бачити.

— Ти нащо віддала? Треба було взяти, щоб я мала доказ.

— Не дав. Радше відобрав від мене. Годі було битися з ним. Та ще раз прийде. Я казала йому прийти нині смерком.

Прудкова подумала хвилю і каже:

— Ти гадаєш, що я вірю? Може він тепер вмер так само, як тоді втопився.

— То чого ж вислав би до нас козака з тою вістю?

— А чого тоді прислав аж двох? Тоді ніхто не бачив, як він топився, тільки ті два. Тепер прийшов тільки той один, будь то би свідок його смерті. Він хоче, щоб я ще раз віддалася. Про це свідчить його завіщання. Він мабуть провідав, що я не вірю в його смерть і не вірить той, що взяв би мене. Через те я отягаюся і мій жених воловодить. Щоби ми таки побралися, вислав до нас того козака з канчуком... Козак справді не знає, що його отаман Коструба, то колишній різник Прудко?

— Коструба не сказав йому того, але козак мабуть сам вгадав.

— Гадаю не тайти цого перед ним, бо це не помогло би. Хиба був би якийсь дуже дурний, як би не вгадав. Як прийде, то зразу лиши його самого зі мною. Розмову поведу так, що він і не стямиться, як вищебече мені всю правду.

— Буду сидіти весь час в другій комнаті.

— І в другій комнаті ні, щоби не боявся, що крізь двері чуєш нашу розмову. Іди до пекарні, там ще й так багато роботи на завтрашній вечірниці... Щоби йому розвязати язик, постав у мене на столі

яку закуску, паленку і мід. Той, що валить з ніг.

Обі нетерпільно дождали гостя. Марина сіла в пекарні у вікні, бо вже стало смеркаться. Побачила його і вийшла до сіней, де світився каганець. Петро увійшов і став на стовпом. Не сподівався на самім вступі зійтися з Мариною.

— Чи не вийшла вона на те, щоби мене знов викихати за двері? — подумав.

Але вона стояла перед ним усміхнена, зазираючи йому глибоко в очі. Він не годен був збегнути, що значить ця усмішка: Чи перепросини це, чи хоче його ще раз викихати за двері? Вона мабуть сама вгадала, яка колотнечка думок в його душі. Приступила блище до него і сказала:

—Щоби ти зінав, що я тобі не ворог, маєш!

Обійняла його за шию, кріпко поцілувала в уста і відскочила. Він метнувся до неї, щоби по козачому подякувати за таку дівочу ласку, але вона відчинила двері від маминії світлиці і стоячи на порозі крикнула:

— Мамо! Козак прийшов.

Пхнула його так, що він знайшовся на середині кімнати, заперла за ним двері і пішла до пекарні.

Прудкова запросила козака до другої світлиці. Посадила за столом, сама сіла по другім боці і промовила.

— На сухо, не гладко балакається. Вперід закуси і прополоч горло. І я прополочу. Але вибач, що я собі возьму з іншого збанка, бо я баба і шо тільки такий мід, як дощівка.

Наповнила його чарку, свою, цокнулася і вихилила. Він зачав перший.

— Я вже балакав з вашою донькою. Не знаю, чи переповіла вам?

— Доњка всю переповіла мені, кожне твоє слово. Але ти мабуть знаєш щось більше. Може щось таке, чого не хотів розказати Марині. Ти коли пізнав твого отамана Кострубу?

— Він тому чотири роки примандрував до Вільхівки, де жив мій покійний батько. Заприязнився з батьком і став його спільником. Я тоді ще був у Київі в школі. Тому два роки я вернув до батька і від тоді був товаришем Коструби аж до його смерті під горохівським замком.

— Він ніколи не казав, де бував і який хліб їв ще заки зійшовся з твоїм батьком?

— Хиба сказав батькови. Мені про своє минуле ніколи не розказував.

— Ні тоді, коли вмирав?

— Ні тоді.

— Чи ти був при його смерті? Чи бачив небіжчика? Ти поховав його?

— Це ні. Але я бачив його рану і балакав з ним, коли він вже збрався на той світ. Коли вмирав, я не міг спідіти коло него ждучи на його кінець, бо військо пішло під мій провід і я мусів відійти до війська. Рано я вже молився на його могилі.

— Отже ти при його смерті не був і не поховав його...

— При тім були мої й його товарищі. Вони поховали його. На війні, або зараз ховають, або як не стане часу, лишають тіло на поталу вовциам і вірлам. На щастя отамана ми вже були безпечні, отже товарищі поховали його.

— Поховали, або не поховали... Чому вони так поквапилися, що тобі й не показали мерця?

— Кажу вам, що на війні ховають зараз. Ховають, коли є час.

— А я тобі кажу, що його не поховали і він ціл-

ком не вмер.

— На що-ж бі мене дурів так?

— Та нащо вас?

— Чи ти знаєш, що він був мені?

— Мені приходять ріжкі думки....

— Де канчук?

Петро ще не встиг сягнути рукою до чобота, як вона сама нахилилася до него і вихопила канчук з холяви держала його в дріжачих руках та призиралася мосяжним ґудзам. Дріжачим голосом спітала:

— Не казав тобі, на що цей канчук і кого він бів ним?

— Не казав. Лише сказав мені показати його вам, щоби ви знали, хто мене післав до вас.

— Так що з того коли я тобі не вірю. Ти не брешеш, але він бреше твоїми устами. Я тобі скажу, хто він, той твій отаман Іван Коструба. То Іван Прудко. То мій муж і батько моєї Марини. Він ще раз хоче здурити мене, що я вже вдова.

— Як він справді не втопився і як не вмер, то хиба бойтесь, що ви будете шукати його, розшукатися за ним.

— Так так. Не вірить, що він мені не в голові, отже хоче, щоби я віддалася. Гадає, що я буду мати мужа, то про него цілком забуду. Я справді вже була би віддалася, як би не те, що мій суджений так само не вірить в смерть Прудка, як і я. Ось чому він будь то вмер і його будьто би поховали. Був би спосіб допевнитися, але про те скажу тобі аж коли побалакаю з моїм женихом. Ти лишаєшся в Київі?

Петро замнявся. Йому треба було вертати зараз, але цілунок Марини був такий солодкий, її тіло таке роскішне, що його кортіло ще нераз поцілувати і нераз притиснути її до себе. Була надія, що

мамуня віддається, бо жениха мала. Щоб отаман здурив його і не вмер, Петро не вірив. Тепер в його вухах звеніли тільки слова перестороги отамана, щоби доночку Прудкової вимишав, поки не віддається її мама. Відповів витминаючо.

— В Київі не лішиуся, але коли відіду, ще сам не знаю... Може ваш жених схоче балакати зі мною... Чи ви скажете йому яку вість я привіз вам?

— Очевидно, що скажу. Не знаю, чи увірить. У мене завтра вечірниці. Прийди й ти. Народу не багато буде, лише пару осіб. Дві жінки з мужами, три товаришки Марини з братами і мій Кирило; кашір Кирило Кухлій. Але сокотися, бо всі три дівчі гарні, і на вечерницях самі чарівниці. Котра готова тебе причарувати до себе, а ти мабуть вже маєш якусь в твоїй Вільхівці. Плацалаби за тобою.

— Я ще й не думав про дівчата, бо не було коли. Хиба тепер розглянуся. Може завтра у вас котра причарує мене і я за пару днів буду вертати до Вільхівки з жінкою.

Петро гадав, що коли вже зорудував своє посольство, то йому личилоби відійти. Він встав, але вона сіпнула його за рукав і приневолила назад сісти.

— Лішися у нас на вечеру. Ще Марину позву з пекарні. Але мушу тобі сказати, що моя доночка не на те, щоби її хлопці баламутили. Ти, як приїхав так поїдеши, а дівчина лішилася би, і мені на клопіт, ту-жилаби.

Вдова відійшла. По хвили двері відчинилися і на порозі показалася Марина. Поклада палець на устах і шепнула:

— Тільки здалека від мене, бо зараз приїдуть мама. Сідай там за столом, я сяду по цім боці.

— Мами ще нема. Бодай позволь подякувати тобі за те, що не сердишся на мене і так сердечно привітала мене.

— Як зараз не сядеш за столом, то вертаю до пекарні і мамі скажу, що боюся тебе.

— А як буду відходити, вийдеш до сіній попрашатися?

— Як не вийде мама, то... може, хоч це, правду кажучи, трохи заскоро. Мені соромно. Не гадай, що я дурію за тобою. Я лише хотіла перепросити тебе за те, що рано викинула тебе за двері. Але ти був такий нахабний...

— Не жалую того, бо я скористав подвійно. Рано взяв собі сам, ще й заробив твої перепросини.

— Довго я буду стояти тут? Чому не сідаєш?

— А вийдеш на відхіднім?

— Вийду, але того вже не буде. І не важе!

Ледви Петро сів, надійшла мамуня з полумісником. За нею наймичка несла решту. Їли, попивали і балакали. Мамуня неначе завзялася допечи козакови, бо не відходила ні на хвилю; ні на хвилю не лишила доньки саму з козаком. Петро нетерпеливився. Хотів, щоби та вечера і та гостина раз вже скінчилася, бо ціла його надія була на відхіднім. Дівчина обіцяла вийти з ним до сіній, де надіявся на прощання бодай раз пригорнути її до себе. Що не позволить, не вірить. Нарешті діждався. Дівчина попрощала його, крадьки моргаючи до него і вийшла пеприпа, будьто бі до пекарні. Петро попрощався зі старою і також вийшов. Але марна була його надія. Такого милого гостя газдиня відвела аж до виходу на вулицю. Петро лише ковтнув спину і пішов далі.

На другий день вечером Петро знов пішов до Прудкової на ті, заповіджені нею вечерніці. Здівув-

вався, що в сінях темно. Ще більш здивувався, що хтось обіймив його за пішо і став цілувати. Він, очевидно, не стояв як мертвий стовбур. Нараз пустив дівчину і відскочив, неначе би наїснав на гадину, бо дівочий голос шепнув йому до вуха:

— Що скаже Марина, як вчує, що ти козаче обіймав та цілував мене, бідну наймичку?

Петро стояв і думав як йому перед Мариною виправдатися, коли би наймичка перед нею похвалилася. Попросту скаже як було. Так сталося тому, бо він мав право гадати, що то була Марина. Рішився сказати зараз, ще заки наймичка похвалиться. Вже хотів застукати в двері, коли зробилося ясно. Пару кроків перед ним стояла Марина. В руці ще держала горщик, яким раніше був накритий запалений каганець.

Шепнувши “дам я тобі наймичку!”, Петро кинувся до неї, обіймив і так притис до себе, що вона аж зойкнула. Горщик вилетів з руки, впав на землю і розбився. Двері від пекарні ринули і на порозі станула наймичка. Вона почула бренькіт і зойк, отже вийшла подивитися, що таке в тих сінях дієсь. Петро і Марина відскочили від себе, але вже було запізно. Наймичка бачила, як вони цілувалися. Відвернулася і двері зачинила за собою. Марина спіткала з докором:

— Навіженний! Що тепер буде, як наймичка вищебече мамі?

— А ти нашо здурила мене?

— Бо я хотіла знати, чи ти далі будеш цілувати, хоч гадаючи, що то не я, а наймичка. Я хотіла знати, чи тобі однаково яка дівчина, або лише дівчина.

— У вас, як на вечерниці, дуже глухо. Чи так

пізно сходяться? Може й прийшов за скоро?

— Мама відклікала вечериці. Саме через тебе. Через ті вісти. Так порадив мамині женихі. Кухлій сказав, що діло треба перебалакати, поки ти ще в Київі. Як би інші було у нас більше осіб, то цю балакачку треба би відкласти напізніше, а Кухлієви горить земля під ногами. Аж смішно, що такий старий так залибився. Він вже тут і балакає з мамою. Потому хоче й з тобою балакати. Мама просила, щоби ти, балакаючи з ним, ні словечком не згадав за канчук. Іди до світлиці. Вони обоє в тій другій, де ми вчера їли вечеру. Хвилю зажди на мене, бо я піду до пекарні побалакати з наймичкою. Попрошу її, щоби язиця держала за зубами. Як верну і сяду коло тебе, то ти будь чесний, бо до нас кожної хвилі може вийти мама. Було би недобре, як би паскочila на та-ке, як наймичка.

— Щоби мама не зробила нам такої несподіванки можна обезпечитися. Поставмо під дверми стільчик. Як мама буде відчиняти двері, то стільчик посунеться і перестереже нас.

В другій світлиці сидів кушнір Кирплю Кухлій. Настя Прудкова сиділа на його колінах, обіймивши його за шию. Так сиділи, балакаючи. Вона вже сказала йому, що прийшла вість про смерть її мужа Івана Прудка. Сказала, хто цю вість привіз, як Прудко будьто би вмер і як його будьто би поховали. Казала “будьто би,” бо в ту смерть і в той похорон не дуже вірила. І Кухлій не мав певності, що вона вже справді вдова. Не маючи тої певності, не хотів женитися. Нараз стурбоване лицє Прудкової прояснилося. Вона сказала:

— Був би спосіб допевнитися, якби той козак схотів зробити нам вигоду і завів нас до могили того

Коструби. Прудко зломив був ліве рамя. Кістя зрослася, але не цілком рівно і там, де було зломане, линчилася грубша кість. Як би так того Кострубу викопав, то по кости пізнавби, чи то мій топільник.

— Треба би з ним побалакати зараз. Він відай вже прийшов, бо за дверми чути розмову.

Вдова врадувана, що знайшла спосіб, схопилася з колін милого і з розмахом вдарила собою в двері. Хоч з того боку був підставений стільчик, напір був такий сильний і наглий, що двері з гуркотом відчинилися на розтіж. Вдова на порозі на хвилю задеревіла, побачила таке, що зразу не могла своїм очам вірити. Двері відчинилися і мама станула на порозі так нагло, що в Петра і Марину неначе грім вдалив. Від тої неожиданки і з жаху їй вони неначе задеревіли. І не рушилися, вияливши в маму свої очі. Петро сидів на стільчику, Марина на його колінах. Так обое сиділи в обіймах. За вдовою стояв Кухлій і понад її рамя також дивився на ту, з жаху скамянілу молоду пару. Аж коли вдова підвела руку з пястуком, щоби кинутися на доньку, молоді розскочилися. До бучі не прийшло, бо холоднокровний кушнір вхопив Прудкову за руку, втягнув її назад і запер двері ка-
жучи:

— Дурна! Це вода на наш млин. Тепер маємо його в руках. Дівці їй так час межи люде, а то якийсь гідний козак. Скажи їйому, що як хоче дівку дістати, то нехай поможе нам. Нехай заведе нас до могили свого отамана. Іди до доньки, його принеси до мене.

Вдова трохи подумала і поміркувала, що ті неожидані любоці, то справді вода на млин. Вийшла і по хвилі увійшов Петро. Кушнір привітав його словами:

— Ти, бачу, з дівчиною вже добив торгу. Тепер

ще треба дістати згоду мами. Я, просто з моста. Як я при твоїй помочі дістану маму, то ти при моїй помочі дістанеш дівку. Сідай і слухай! Мені треба знати, чи той твій отаман Коструба справді помер і чи то він похований десь там, де ти був з ним.

— Лішніх доказів, як ті, що вже дав Прудковій, не маю.

— Я сам знайду доказ, як мене заведеш до могили отамана. Він має значену кістя. Розкопаю могилу і подивлюся на кість його рамени.

— Як дістану Марину, то заведу вас.

— Як заведеш, то дістанеш Марину.

— Згода. І так одно ї друге треба буде відкладти до весни. В грудні годі могилу розкопувати, і хату мушу вперід приладити на приняття газдині.

Коли так в одній квартирі Кухлій добивав торгу з Петром, в другій квартирі мама гаркалася з доночкою. Кухлій увійшов до них саме в хвили, коли Марина крикнула:

— А я, мамо, кажу вам, що як не дасьте мене за него, то нароблю собі і вам такого сорому, що через мене не будете могли на вулицю показатися!

Кухлій приступив до неї, взяв за руку і каже:

— Мама мала право сердитися і перечити тобі, бо ти поза її плечима знюхалася з козаком. Але мама тобі не ворог і позволить. Я також зачинаю мати право щось до того доповісти. Я з ним вже балакав про тебе. Вже на весну поберетесь.

Марина відскочила і крикнула:

— Аж на весну? Чому не зараз?

— Спітай його самого.

Петро, котрій стояв у дверях, промовив:

— Душа радаб зараз до раю, але ціле мое господарство разом з хатою виарендовані. Як виповім

аренду, то цілу хату змоку взяти для себе не скоріше, як в березні. Тепер що липні грудень.

Марину це не відстришило. Вона слушно замітила:

— Тепер зима, а в зимі вигідніше місто. Ти хоти тут не маєш, але я маю. Наша хата простора, ще дві кімнати стоять порожні. Перезимувати можемо у Київі. На весну перенесемося до Вільхівки. Наше вінчання може бути зараз, хочби й нині. Або так, або ні. Як вже що має бути, то нехай буде зараз. Я не думаю довго ждати, тай все думати: “буде що з того, чи не буде?”

Петро замітив несміло:

— Муши скочити до хати бодай по якісь гроші; бодай по шмаття.

— Або у нас того добра нема? Я знаю, що ти не бідний. Що маєш в хаті, не пропаде. Як хочеш до конче їхати, то єдь здоров, але вже й не вертай. Казала Фея, що обійтися!

Кухлій вхопив Прудкову за рукав, потягнув за собою до другої кімнати запер двері і спітав:

— Що-ж ти гадаєш з усім тим зробити? То впірта дівка.

— Я трохи не трісну з досади!

— Та чого? Чейке сама не ехочеш, щоби дівкою постарілася.

— Коли-ж бо вона поза моїми плечима.... Ще й таке! Козака що липні вчера побачила, нині вже на його колінах. Агій!

— Котра так не зробила би з таким козаком, як би мала нагоду? Як опрешся, то будем мати в хаті некло, може й сором. Гадаю, що найліпше буде дати її козакові, але як покленеся, що на весну заведе мене до могили свого отамана. Зиму нехайби перези-

мували у тебе, тут в Київі.

Петро Іжук знахтував пересторогу свого отамана. Оженився з донькою Прудковою, хоч вдова далі лишилася вдовою і нетільки далі жила при донці, але й орудувала цілим господарством. Петрови не дуже вигідно було з тим, але коли він жінки не взяв до себе, а пристав до неї, то мусів терпіти. Нотішався, що це не довго буде, бо в марті перенесеться до своєї Вільхівки і господарство передасть жінці. Пізніше й мамуна віддастися та його жінка. Його хата, і він сам цілком вийде з під осоружної опіки свекрухи.

По перших тижнях любощів йому скучно стало жити в Київі, де не мав ніякої роботи. І в хаті годі було видеркати, бо вередлива свекруха до всього втиралася. Жінка щораз менше бунтувалася проти мами, щораз більше ставала по її стороні. Йому аж легше стало, коли в половині лютого жінка сама сказала йому, щоби йхав до Вільхівки, зробити лад в хаті. Далека була дорога, але добра, бо саньми. Назад поїхав до Київа аж в половині марта, щоби забрати жінку. Як потерпав, так і сталося. Жінка не хотіла маму лишити саму. Обовязок опікуватися хатою Прудкової взяв на себе Кухлій, як арендар хати. Обі жінки поїхали з Петром до Вільхівки.

При кінці квітня, коли вже прийшов тешліщий час і гарна погода, до Вільхівки приїхав кушир Кухлій. По трьох днях відпочинку Петро і Кухлій вибралися до Горохова. Поїхали верхом, ведучи одного вючака з харчами і з лопатами. Їхали два дні і до руйн замку доїхали в ночі. В звалищах замку переночували, і досвіта поїхали до ліса. Могила вже засіялася буряном. Пере хрестилися, з могили витягли хрест і зачали копати. Який локоть глибоко, лопа-

та Кухлія за щось зачепила. Нідважив і з глини висунулося кінське коніто, далі й нога. Кухлія обляв зимний піт. Лише глянув на Петра і не кажучи нічого, кинув лопату і сів під найближчою сосною. Став мовчки напихати люльку. Петро ще хвилю викидав глину. Показалося, що це таки могила коня. І він кинув лопату. Вискочив з ями, сів біля Кухлія, кажучи:

— Здурив мене мій отаман, я здурив вас.

Кухлій не відповів нічого. Пакав люльку і дивився перед себе. По хвили Петро спітав:

— Ви сердитеся на мене?

Кухлій неначе би не чув. Витрішав люльку, встав, приступив до коня, зазубелав і скочив у сідло. При усім тім не пустив пари з уст. Петро спітав:

— Ви батьку, куди?

І не глянувшись на Петра, Кухлій воркнув:

— До Київа.

— Не знаєте шляху.

— На кінці язика.

— До Вільхівки не поступите?

— Нема до кого.

— Що-ж я зроблю з моєю свекрухою?

— Ти зварив пиво, ти випий його!

Кухлій щез з очій Петра.

Петро куняв під сосною добреї дві години, напи-хаючи раз коло разу люльку. Не знав, як з тою вістию стануті перед свекрухою. Не знав, як йому взагалі вертати без Кухлія. Як свекруха побачить, що він сам, то в першій хвили буде гадати, що Кухлій в дозі помер. Як скаже, що і яке знайшли в могилі, та що Кухлій поїхав просто до Київа, покинувши її, в хаті буде пекло.

— Що буде, те й буде, а вертати треба.

Петро сів на коня і поїхав. Чим блище до Вільхівки, тим поволіще їхав. Їхав і думав:

— Коби то я мав ким переказати їй, щоби перша її лоть проминула закін стану перед нею!... Може би піп зробив це і спас мене від першого вибуху бабської скаженінн?

Щоби його в селі ніхто не побачив, та не доніс жінці, що він вже вернув, віхав у ліс під Вільхівкою і там пересидів до вечера. Коли вже добре смерклося почвалав на попівство, що було на краю села. Пішов до попа і розказав йому, який має клопіт. Піш гладив бороду і слухав. Вислухавши, хвильку подумав і каже:

— Під ніч не добре йти з такою вістюю. І ти не міг би зараз потім, цеб-то ще в ночі показатися в хаті. Переночуй у мене. Завтра рано піду до неї. Як верну, то скажу, їти тобі до хати зараз, чи ще підождати.

Петро лишився у попа. Рано піп пішов до хати Петра і його свекруся шепнув до вуха, що хоче побалакати з нею без свідків. Цікава, що піп хоче від неї, завела його в сад. Сіли на лавочці і піп зачав:

— Я чув, що ви хочете ще раз віддатися за Кирила Кухля, кунінра в Київі.

— Що правда, то не гріх.

— Може бути гріх, бо кажуть, що ви ще не вдовва.

— Нині, завтра буду знати. Мій зять і мій жених поїхали подивитися. Мій небішчик муж назначений. Покажеся, чи то справді він там похованний.

— Вже показалося. Там, під Гороховом похованний, не Іван Прудко, ані взагалі чоловік, а кінь.

— Відки знаєте?! — Прудкова крикнула, схопившися.

— Іжук з Кухлієм були там і викопали. Кухлій відтам поїхав просто до Київа. Іжук вертає до Вільхівки.

Очі Прудкової троха на верх не вилізли. Затинала пястуки і крізь зуби шепіла:

— То не може бути, то не може бути! Петро вже був би вернув і сказав би мені.

— Може він бойтесь вертати з такою вістю?

— Я йому голову провалила, ножем вбілаби! То не може бути. Нопе, ти брешеш!

Кинулася до иона, вхопила його за бороду і стала з усієї спли сіпати, кричучи:

— Брешеш, брешеш, брешеш!

Шіп в крик. Надбігла Марина і розділила їх. Шіп відвернувся, пігнав садом аж до пілота, перескочив пілт і ішов до хати. Петро здивувався, що він так скоро назад і синяв:

— Ну? Може нема в хаті?

Шіп відповів, чіхаючись в бороду.

— Є. Щастя, що бодай я сам втік, бо половина моєї бороди линилася в її руках. Тобі хиба не вертати до хати, а йти в світ за очі!

— Я піду таки зараз. Дам сообі раду.

— Зажди троха, аж перша скаженина потахне.

Петро добув з холяви канчuka і показуючи понови ремінь, сказав:

— Тут тими гудзами щось написане. Не збагну, яке то именсьмо. Подібне до латинського, але не латинське. Шіп поклав ремінь на столі і став призначатися. Довго приправився і думав. Нарешті взяв кусник паперу і став з ременя переписувати, точно так, як було на ремені. Переписавши, папір обернув, прикладав до шиби у вікні і казе:

— Читай! Латинським именсьмом “Домінус вої-

скум." По нашому. Господь з вами.

— То щось чудне. Хто таке написав і нащо?

— Написав якпісь римар, очевидно на чеські замовлення. Як ти прийшов до того канчуга?

— Муж моєї свекрухи дав мені, показати їй на знак, що то він був. Іван Прудко. Коли доњка сказала їй, що той канчук у мене, вона троха не скази-лася.

— Тепер вже вгадую, нащо на ремені те "Домінус воїскум." Канчук на те, щоби ним когось бити. Слова на ремені на те, щоби відбилися на шкірі битого. Пнакше небулиби виписані на відворот. Коли вид цого канчуга бентежить її, то це знак, що вона кушала його. Тим канчуком Прудко писав на її спині.

— Гадаєте, що я не вмію писати?

— Що на те сказала би ваша жінка?

— Або моя жінка не має спини?

Петро словами відгрожувався, але в душі не був такий герой. Він таки волівши першу стрічу зі свекрухою якось перескочити. Бороди не мав, але мав голову. Він вже чув, що його свекруха любить розбивати горшки й миски об голови челяді. Один горщик міг би остаточно переболіти, але хата готова перемінитися в постійне пекло. Зволікав, зволікав, але в полуздні таки вибрався до хати. Коли війхав на подвір'я, свекруха стояла на порозі хати, на щастя без горшка в руці. За свекрухою стояла жінка. Петро передав коня джурі, сам пустився до хати. Свекруха вже здалека привітала його запитом:

— Кирплю де? Ти згубив його, чи може поховав в могилі твого отамана?

Петро відновів супокійно.

— Не хотів лежати в одній могилі з кобилою,

отже взяв, тай поїхав умирати до Київа.

— Тобі жарти в голові? Чому не кажеш, що ви знайшли в могилі Коструби?

— Та я вже сказав, що кобилу.

— Чому Кирило не приїхав з тобою?

— Бо казав, що нема до кого?

Прудкова стисла пястуки і запиніла:

— Нема до кого? Нема до кого? Ти, ти, ти!

Булаби при челяді кинулася на него з пястуками, як би не те, що Марина обхопила її обіруч і відтягла. Він попри них проховзся до хати і пішов до своєї хати переодягтися. Поспідівни хвилю встав, щоби двері защіпти на гачок. Але двері відчинилися і увійшла Марина. Заломила руки і промовнила:

— Що ти наробив? Буде пекло. Пекло вже було тоді, коли в хаті ще був тато. Тепер буде ще гірше.

— То я наробив? То через мене твій тато втік від мами?

— Втік не через тебе. Але ти розбудив у ній надію, що тато вже вмер.

— Надію? Мама сама не вірила.

— Не вірила, але все ж таки думала собі, “а-нуж!” Як би не те, то була би мене тобі не дала.

— І ти була би не вийшла за мене? Була би не полюбила мене?

— Проти маминої волі була би не вийшла. Як би ти був не прийшов до нас і не збаламутив мене, то я була би полюбила іншого. Лиши ти один був на світі?

В комнату всунулася Прудкова і важко дишучи, забалакала до Петра:

— Я прийшла розмовитися з тобою на розум.

— Як на розум, то її овнім. Балакаймо!

— Ти здурив мене і обікрав!

— Це у вас розмова на розум?

— А на розум! Ти здурив мене, що мій муж помер.

— Чи я вам сказав, що помер Іван Прудко? Чи я вам сказав, що мій отаман Коструба помер на моїх очах? Як хто здурив, то отаман Коструба... може й ваш муж Іван Прудко. Як здурив, то не линь вас, але й мене.

— Він здурив тебе? То ви оба змовилися, щоби для тебе обікрасти мене. Тою брехнею ти вкрав мою доньку.

— Вашу доньку я взяв, бо вона сказала мені, що любить мене. Любить так, що й проти вашої волі була моя. Клялася, що буде моя, хоч би... Ви самі знаєте, до чого доводить кохання, як годі по божому.

— Ти так співаєш?! Ти таке на мою доньку? То ти гадаєш, що я так виховала мою дитину? Що перший ліпший волокита мав би силу звести її? На тобі!

Вхопила стільчик і кинула на него. Він відхилився. Стільчик вдарив в образ на стіні і розбив його. На столі лежав канчук. Вхопила і поцілила його в голову. Вхопила каламар і хлюснула. Його жінка стояла на боці і на все те супокійно дивилася.. Йому вже терпіцю не стало. Вихопив зза холяви канчука і крикнув:

— Хочете, щоби я на вашій спині впписав “Домінус вобіскум?”

Тепер на него кинулися обі жінки. Марина вхопила його за рамя, кричучи:

— Ти хочеш бити мою маму? Маму?

Свекруха вхопила канчук і силувалася вірвати

з його рук. Обі викручували і вигукували. Петро не думав з бабами довго змагатися, іні панькатається з ними. Канчук лишив у руці свекрухи, але вхопив її за рамя так, що вона аж заскімпла і канчук пустіла на землю. Другою рукою вхопив рамя жінки і обі баби в купі вішхав за двері. Защіпив двері на гачок, канчук всунув назад в холяву і вікном вийшов на подвір'я, з подвір'я далі, в поле. Вернув аж смерком. До хати увійшов з канчуком в руці. Від челяди почув, що обі жінки спять мертвецькі няні. Свекруха, заки в пекарні повалилась пяна на землю, витовкla шалючи майже все посудину. Петро приказав принести до своєї комнати вечеру і запас на завтра. Зів вечеру, на землю кинув пару килимів і ляг сиати. На другий день рано поснідав і вже приступів до вікна, щоби знов туди вийти з хати, коли перед вікном станула свекруха і загородила йому дорогу.

— Ти знов утікаєш? Я мушу побалакати з тобою на розум.

— На розум? Чи так як вчера?

— Впусті мене до хати!

— Може би ми, мамо, побалакали так, як ось стоїмо?

— Нехай і так... Я хотіла тобі сказати, що довше без мужа не можу жити. Твоя вина, що Кирило втік від мене.

— То моя вина, що ви не маєте доказу смерті вашого мужа Івана Прудка? Чи то я сказав Кухлєви, що Коструба, не Коструба, а Прудко? Чи то я розголосив, що Прудко не втопився, а втік від вас?

— Твоя вина, бо через ту вість, яку ти приніс, Кухлій до реигти втратив віру, що Прудко втопився. Ти ще тим завинув, що до реигти осиротив мене, бо

збаламутив і від мене видурив мою дитину.... І я хочу мати мужа. Ти до реєстри відстравив Кухлія. отже ти віддай мені його назад!

— Коли ж бо він не хоче з такою, що ще має живого мужа.

— То приведи мені того живого мужа. Ти в змові з ним, отже знаєш, де його знайти. Як приведеш його до мене то будеш мати в хаті спокій. Як ні, то кожна дінна буде така, як вчера. Я не жартую.

Відвернулася і відійшла. Петро взяв піматок хліба й сала і пішов до пасіки. Вернув знов аж смерком. Знов сказали йому, що жінку і свекруху вже поклали до ліжок, бо самі не годні були зайти, такі були пяні. Мало того. Дівка до коров лежала тяжко побита свекрухою, кухарка втікла до сусідів. Петро знов переспав ніч окремо. Рано під його вікно прийшла жінка і застукала. Коли приступив до вікна і спитав, чи вона хоче балакати з ним на розум, вона спитала:

— Коли ти раз вже поїдеши по моого тата?

— Деж я його знайду?

— Хібаж ти не знаєш де? Ти з ним в змові.

Щоби спекатися, сказав:

— Виберуся з неділі.

— То задовго ждати. Нині що лиши четвер.

— Скорше не можу, бо то дуже далеко.

— Кажу тобі, як не віднайдеш і не приведеш мені батька, мамі мужа, то нам не жити з собою.

— Якось то буде.

Жінка відійшла. По цій розмові погадав, що все вікном не треба лізти, бо поки що, напасті не буде. Вийшов дверми. Сів на коня і поїхав до сусіднього села, де жив той родич, що раніше арендував його батьківщину. Зробив з ним нову злагоду. На случай,

коли би поїхав і до двох неділь не вернув, то родич, ще раз возьме на себе ціле господарство, поліщаючи жінці Петра тільки хату, город, поле кругом хати, пару коров і одну пару коней. Коли смерком вернув до хати, жінки ще не спали, але не займали його, бо й нині напилися так, що не годні були вдержатися на ногах. Вночі Петро заніс до льоху під хатою ковану скриньку, закопав і пішов спати. Досвіта, коли він ще спав, до вікна застукала свекруха, кричучи:

— Ти ще спиш? Коли поїдеш по батька твоєї жінки?

Петро протер очі і відгукнувся.

— Як хочете, то й нині.

— Але без него не вертай!

— Та, хиба що так.

Нині обі баби були дуже солодкі. Жінка так подобріла, що просила його нині не відіздити, але ще бодай одну нічку переночувати дома. Тепер Петро вперся, кажучи:

— Я вгадую де твій батько тепер. Кожної днини може пропасти, не полинівши сліду за собою. Війна зачалася паново. Не сумніваюся, що й він єде. Хто мені скаже, до якого війська він пішов? Чи до Хмельницького, що йде на Польщу, чи до Подобайлла, що йде проти Литви; чи може знов піде окремо, ведучи кудись власний загін?

Свекруха вислухала і каже до доньки

— Коли вже йде по него, то нехай іде як найскорине. Шкода кожної днини, кожної години.

Петро навюочив на два коні великий запас харчів, пороху і олова. Сам з шаблею при боці, пістолями і кинджалом за поясом, з мушкетом через плечі сів на свого походного. Бачучи це, жінки замтили:

— Ти неначе би не по батька на Запороже, а на війну...

— Тепер скрізь війна. Хмельницькому помагає татарська орда. З такого воєнного походу орди все користають малі чамбули татарських добичників. Тягнуть за ордою і по боках орди, щоби по дорозі нападати на безборонних і обдирати їх, або й наскакувати на цілі безборонні оселі. На случай небезпеки для себе доскають до орди, будь то би пристали до війська, яке йде помагати нашому гетьманові. На добре зазброєного козака такий чамбул не важиться нападати.

Петро поїхав. Їхати на Запороже, або взагалі по Кострубу, чи Прудка, йому ані снилося. Поїхав на Константинів, де стояла польська сила і куди, як йому переказували, тягла головна сила Хмельницького. Спізнився, бо Хмельницький вже пішов за Ляхами на Збараж. Петро пристав до загона, який здоганяв головну армію Хмельницького. Зпід Збаража пішов під Зборів, де побіда козаків довела до тимчасового миру з Польщею, який козаків зробив володарями цілої Східної України. При війську знов линилися тільки ті козаки, які дома не конче були потрібні Пінії відійшли. І Петро відійшов. Доїхавши до Ключева, відки до Вільхівки ще мав два дні дороги. Рішився відпочати, бо його коні вже були дуже змордовані. На добавок, чим блище було до хати, тим менше квапився. Знає, що в хаті знов буде мати пекло, бо поїхав будь то би по свекра, але очевидно вертав без него.

Петра приняв на кватиру Дмитро Лавринич. Якось чудно ціла його родина позирала на гостя, коли Петро, ніяк не стурбованій сказав, що він Іжук з Вільхівки. Аж після вечеї Лавринич вивів Петра

до саду і спітав:

— Ви хиба не знаєте, що у Вільхівці сталося?

— У Вільхівці, чи таки в моїй хаті?

— У вашій хаті

— В моїй хаті? Що в моїй хаті могло би статися? Хиба що свекруха побила мою жінку. А може, подай Господи, приїхав Кунір Кухлій, одружився зі свекрухою і взяв її з собою до Київа. І це не виключене, що зявився мій свекор, помірився з жінкою, та взяв її до себе. Може з ними пішла також моя жінка і я вже соломянний вдовець? Баба з воза, коням лекше!

Чуючи таке Лавринич доміркувався, що його гість не дуже буде побіватися за жінкою, за тещею, то вже й цілком не буде жалувати. Отже зачав сміліще.

— Мені переказували, що до твої хати сходилися сусідки і запівалися. Бувало, деякі з них попилися так, що як впали пяні, так і очували разом з твоєю свекрухою і жінкою. Коли Хмельницький під Зборовом замірився з Ляхами, Татари відійшли від него. Деяким чамбулям з очаківської орди дорога була попри наші оселі. Один такий чамбул ішов попри Вільхівку. Скористав з того, що пару обійтись, так як ванце, відокремлені від села і висунені в поле. Люде в селі побачили огонь в тій стороні, але чуючи галайкання доміркувалися, що то Татари, отже боялися його гасити. Рано прийшли на згарища. В згарищах вашої хати знайшли чотири спопелілі труни. Очевидно то була ваша свекруха, ваша жінка і ще дві сусідки, що разом з ванцеми бабами запівалися. Може саме тоді, коли наскочили Татари, вони лежали мертвіцьки пяні. Люде зібрали попалені kosti і поховали в одній могилі. Кромі них пропали ще

дві сусідки. Або спонеяли так, що не лишився слід по них, або пішли в яспр.

Петро довгу хвилю сидів мовчки. Думав, думав і промовив:

— За свекруху цілком не жаль мені. Марина, як би не мала під своїм боком такої мамуні, може була би незла жінка... Не знаєте, відки був той чамбул?

— Не скажу. Мабуть котрий з тих, що почують між Богом і Тилигулом. Йому по дорозі була би та-кож оселя Кашавка. Я все дивувався, що Павло осів так далеко від хрещеного світа, і так близько до татарських кочовищ.

— Хто той Павло?

— Павло Дрімайлло, мій шурин. Оженився з моєю сестрою, царство їй небесне.

Коли Петро почув це, ним затрусило. Перед його очима виринув образ дівчини. Той образ, котрим так любувався ще заки побачив свою Марину. Тепер той образ в його душі виринув ще ясніший, ще любішій. Він спітав несміло:

— Чи у него є діти? Я був у него з моїм батьком, але дуже давно. Тому десять або й більше років. Неначе крізь сон нагадую собі маленьке, прегарне дівчатко.

— Лиш ту одну доньку має. Вона вже не дівчатко, а дівка. Парубки дуріють за нею, бо така гарна. Але батько потерпає, що лишиться старою дівкою, бо дуже перебірчува. Ані руши не годна залюбитися. Я нераз казав шуринови, щоби покинув ті відлюдні і небезпечні сторони; щоби перенісся блиże до нас. Але він якийсь відлюдок. Неначе бп жахався сторін, де більше народу і куди зазирає неодин сто-ронський. Кожний з нас радується, як прийде який чужий, бо приносить вісти з далеких сторін. Мій шу-

рин ховається перед кожним, що прийде здалека і заковтає в його двері. Дівак, тай годі!

Петро перепочував і поїхав далі. Їхав нарошне так, щоби на згарлиця приїхати серед нічної. З вючака здоймив лопату і пішов відгребувати льох. На його щастя Татари не були такі дотені, щоби перекопати льох. Виймив ковану скринку зі своїм скарбом, навюочив на коня і поїхав далі, до родича в сусіднім селі. Дав йому переховати свій скарб і сказав, що втративши родину, їде на цілий рік на Запороже козакувати. По році, як знайде яку гідну, ожениться ще раз і вернє до Вільхівки на батьківщину.

Поїхав, але не на Запороже. Якась сила гнала його в сторону Кашавки, бо той образ дівчини який став привиджуватися йому в сні і наяві. Знаючи, що той образ живий в Кашавці, він не мав сили опертися, щоби не подзвітитись на него.

В Кашавці у Дрімайлі був гість. Старший козак, Іван Нетакий їхав на Запороже і задержався в Кашавці, щоби відпочати і доповнити свій запас. Принісли його в першій хаті, до якої в Кашавці заковтав. Це була хата Дрімайлі. Оба дуже втішилися, коли побачили себе. То були старі знакомі, бо тому кільканайцять років товаришували на Запорожу. Дрімайлло оженився і відійшов до Кашавки, Нетакий пропав як камень у воді. Ніхто не знов, що він пішов до Київа у черці. Нині знов зійшлися. Посідали в садку за столом, пошивали мід і пригадували собі давні часи. Коли так балакали, Нетакий заскочив його вістю:

— Не лиши твоя друга жінка померла, царство її небесне. Ти вже подвійний вдовець. Г Настя, перша твоя жінка вже на тім світі. Вже не потребуєш бо-

ятися, що знайде і чепиться тебе. Я їхав через Вільхівку де почував у попа. Піс розказав мені, що в селі мав якусь страшну бабу, котра йому вимикала половину бороди. То була соломяна вдова по київськім різнику Прудку. Її муж втік від неї будь тоби втопився в Дніпрі.

— Цілком так само, як я втік від мосії.

— І я від мосії.

— І ти?!

— Я прогрішився був проти тебе. Ти мені розказав про пригоду з твоєю першою жінкою, а я не сказав тобі, що мене загнало па Запороже; що і я втік від жінки будь то бін втопився, та що з тою мосію жінкою оженився ти.

— Я не знат, що її перший муж не втопився. Бо що другий повісився, добре знаю. То ти може львівський золотар Коралевич?

— Коли моя і твоя жінка віддалася ще раз і лишилася з четвертим мужем у Київі, я вернув до Львова. Тепер я вже покинув золотарство і вибрався ще раз на Запороже.

— То наша жінка вже покинула нас на вікі?

— Та покинула. Сказав мені той піп. Зятеви донекла так що він втік від них. Татари, вертаючи з весняного походу спалили хату Іжука. З хатою згоріла наша жінка. Її донька і ще якісь дві баби.

— То нам вже нічого боятися, що відшатає нас?

— Ми вже вільні!

— Нині впюєся. І ти пий!... Анна!... Анна!.. Де та дівка пропала? Кличу й кличу, та не докличуся. Хочу сказати, щоби принесла збанок найліпшого працничного меду.. Анна!

Коли Дрімайлло не діждався доньки, вкладав у губу палець і свиснув. По хвилі свиснув двічі. Ан-

на аж тепер прибігла. Задихана, лице горіло румянцями. Батько став сварити.

— Куди ходила? Кличу кричу, свиншу і діждаєшся тебе не можу.

— Бо я забалакала з козаком.

— З яким козаком?

— Або я знаю? Хоче, щоби я вгадала хто він. Каже, що мене знає. Що цілував мене, держав на колінах. Очевидно коли я ще була маленька. Ще й каже, що я тоді не була така погана як тепер.

— Щож той козак хоче?

— Казав що приїхав відвідати вас, бо він син вашого приятеля.

— Приятеля? Не казав хто він?

— Петро Іжук з Вільхівки.

Нетакий і Дрімайло зглянулися. Дрімайло спістав товариша:

— Чи не про Іжука ти говорив?

— Та про Іжука. — Нетакий відповів.

— Небіжчик Іжук справді був раз у мене зі своїм сином. Вийду до него і приведу сюди. Дрімайло вийшов і вернув з Петром. Анна принесла збанок меду. Поставила на столі і спітала батька, чи може лишитися в товаристві. Дрімайло відповів.

— Хиба троха пізньше, бо ми ще не скінчили розмови яка не для твого вуха.

Глянула на Петра і відійшла. Розмову зачав Дрімайло:

— Про вовка номовка, а вовк, бух у хату. Ми саме про вас балакали. Отцей мій товарищ, Іван Нетакий розказував мені про вас хоч вас ще й на очі не бачив. Тому пару днів, їдучи сюди, він їхав через Вільхівку. Ваш піп розказав йому про вас, про вашу жінку і свекруху, та про їх кінець. Подякуйте

Господеви, що вас увільнив від них. Ми оба знаємо, яка то була баба. І ми оба дякуємо Господеви, що нарешті й він увільнив нас від нашої жінки.

Петро з дива витріщив очі й мовчкі позирав то на одного, то на другого. Нарешті спітав:

— То й ви оба, так як мій отаман Коструба, не втопилися, а тільки здурили жінку, щоби від неї втечи? Коструба, чи Прудко гадав, що вона вдова.

— Я так гадав — перебив Дрімайлло. — Аж нині довідався від моого товариша Нетакого, що й він був її мужом. Її першим мужем, та втік від неї будь то би втошився. Шкода, що не знаємо де Коструба. Добре було би, якби з ним зійшлися. Булиби в купі три живі мужі одної жінки. Шкода, що один з нас новісився. Якби був так зробив як ми три, то були би аж чотири такі, як ми два. Я цікавий котрий то чамбул зробив нам таку прислугу. То буде якийсь з цих сторін. Для нас, що живемо тут, ті Татари не страшні. Живемо з ними як сусіди з сусідами. Ми їх не займаємо, коли йдуть де далі хижачити, вони нас не займають. В цих сторонах народ взагалі помішаний. Тут козацька оселя, там татарський улус, десь не десь оселя волоська. Лише миля від мене є татарський улус Тефікмурзи. Тефік з невеликим чамбулом був під Запорожем. Під Зборів, кажуть, не ходив. Вже прийшов назад. Я гадав поїхати до него, щоби мені розказав докладніше, як то було під тим Збаражем. Тепер вже не треба, бо ти розкажеш нам. Ти й про Зборів розкажеш... Не дивуйся, що я тобі тилюю. І від Нетакого прийми це. Ми старі козаки, ти молодий. На добавок ти неначе наш зять, бо взяв доньку, хоч не нашу то все ж таки нашої жінки. Гадаю, що й Анна схоче послухати... Анно!

Анна прийшла. Всі четверо обсіли стіл. Попи-

вали, Петро розказував. Вони доштували, Петро доновідав. Про себе не розказував нічого, лише про других; про це, що бачили його власні очі і про що йому розказували учасники воєнних пригод. Анна майже не зводила очей з него. Він також часто позирав у її бік. І не стямілися, коли кухарка позвала на вечеру. Петра перетомленого далекою дорогою, господар зараз по вечери вислав спати. Сам з Нетаким ще раз пішов до саду, далі балакати. Нетакий спитав його:

— Чи Анна знає, що Іжук не парубок, а вдовець?

— Як не сказав їй сам, зараз коли приїхав і перед хатою балакав з нею, то не знає. Тут в саді при цій про це не балакалося.

— Треба їй сказати і то зараз.

— Чому зараз?

— Ти не бачив, як вона йому тут призидалася і яким ласким оком він позирав на неї?

— Я не завважав. І, думаю, моя дитина зле не вийшлаби, як би Іжук з нею оженився. То якийсь гідний козак.

— Воно булоби не зле, як би так скінчилося. Але готово скінчиться так, що вони полюбляться, але вона... не схоче вийти за него,

— А то чому?

— Бо вона, як кожна така молода дівка, дурна. Вона полюбити його, гадаючи що він парубок. Коли запізно вчує, що він вже мав жінку, вдуріє. Хоч буде дуріти за ним, не схоче. Треба вже тепер сказати їй, як воно є. Як не схоче вдівця, то й не задуриться. Як таки полюбити, то вже заздалегідь буде знати, кого дістане.

— Нині запізно. Під ніч не добре балакати про

таке з дівчиною. Завтра побалакаю з нею. Виєрід розкажу їй про себе самого, та про її маму.

— Я можу розказати їй дещо про Іжука. Вільховецький піш дуже хвалив його.

На другий день рано Дрімайл оцирався за донькою, щоби її взяти в поле, на розмову. Не прийшло до того, бо вона вже була в саді з Петром. Обое сиділи під грушевою і балакали. Батько відклав розмову на пізніше. Коли позвали на обід, Анна не прийшла. Переказала, що голова дуже болить її. Петро сидів при обіді, як не свій. Мало єв, ще менше балакав. Казав, що як не інні, то завтра треба буде йому їхати далі... на Запороже. Нетакий і Дрімайл зглянулися. Оба вгадали, що Іжук і Анна добалакалися до якогось поганого кінця. Зараз після обіду Дрімайл пішов до доньки. Сиділа заплакана при вікні. Сів коло неї, взяв за руку і спістав.

— Тобі що сталося?

Анна захлипала, кинулася батькови на шию і шепнула.

— Він вдовець. Я того не знала. Аж інні сказав мені.

— Щож тобі була його жінка, що так побивашся за нею?

Анна чудно глянула на батька і спітала:

— Чи ви не зрозуміли мене, чи насміхаєтесь з дурної?

— Я тебе зрозумів дуже добре. Ти плачеш, бо тобі жаль, що жінка Іжука вже вмерла.

Анна відповіла з досадою:

— Не того плачу, що вона вже вмерла, а того, що вона взагалі була на цім світі, та що Іжук з нею оженився.

— А ти за кого хотіла висватати його?

Тепер вона вже не знала, що батькови відновісти. Він питав далі:

— За кого ж ти хотіла висватати його? Маєш яку для него? Як маєш, то він вже вільний. Його жінка небіжка, він дітей не має...

— Яка тепер вийшла би за него, за вдівця. Хиба вдова, або якась дуже стара дівка, що вже втратила надію дістати парубка.

— Хиба ти не знаєш, що твоя мама, коли віддавалася була такою молодою дівчиною, як ти тепер? Чи твоя мама, ще як була дівчиною, не знала, що я вже мав жінку? Чи ми зле жили з собою?

— Але то були ви.

— А Іжук чим гірший від мене? Та чим ліпша від твоєї мами? Я тобі скажу щось таке, чого ти ще не знаєш і чого не знала твоя мама. Коли я брав твою маму, я парубком вже не був але вдівцем ще не був...

— Як то могло бути?! — Анна аж скрикнула.

— Було так, що я від моєї першої жінки втік, будьто би втопився. Моя жінка, гадаючи що вона вдова, віддалася ще раз. Коли я вчув про це, заліз у ці стени і оженився з твоєю мамою. Аж тепер я по-другий вдовець бо Нетакий привіз мені вість, що й моя перша жінка вже небіжка... Твоя мама не плачала і не прогнала мене від себе, хоч я їй сказав, що я вже не парубок, то чому ж би донька твоєї мами?

— Ви до мене так неначе би то я думала про Іжука.

— Дитино, я не сліпий і не в тім'я битний. Ти любиш його. Чи він тебе також?

— Що мені з того, що любить, коли він вдовець.

— Ти хотілаби, щоби він був цілком такий, яким був твій тато? Щоби його жінка ще жила?

— Як би його жінка ще жила, або як би я була знала, що він вже не парубок, була би не полюбила його. Він мене збаламутив...

— Як збаламутив, бо любить тебе, то нема іншої ради, як... Казав що оженивсь би з тобою?

— Казав і саме тоді спітав мене, чи я вже знаю, що він вдовець. Дуже здивувався, що я ще не знала, що ви цого не сказали мені.

— Що він хоче женитися і ти любиш його, то чого тобі плакати? Я не бороню, бо знаю, що тобі добре буде з ним.

— Не хочу! За вдівця не піду.

— Я не напираю на тебе. Але ти десять раз змір, заки раз втнеш. Ще подумай. Він казав, що як не інні смерком, то завтра досвіта відіде на Запороже. Чи побалакати з ним?

— Не балакайте, бо нема що балакати. Вдівця не хочу. Не хочу, тай годі!

Дрімайлло подумав, що тепер найліпше буде доношку лишити саму, бо як передумає це, що він розказав їй про себе і про її маму, то це не буде без наслідків. Пішов до свого господарства. Петро балахав з Нетаким. Найбільше радили, яким то способом знайти Прудка-Кострубу. Знали, що це не легко буде, бо як він зробив себе ще раз небіжчиком на те, щоби для світа ще раз вмерти, то й своє прізвище змінив ще раз. Чи пішов ще раз в який похід, Петро сумнівався, бо не позволилаб його рана.

Коли Анна і на вечеру не прийшла, Петро пословів до решти. Ще надіявся, що як переспітиться, то вийде до него на другий день рано, і скаже йому, щоби лишився. Але вона й рано не вийшла. Петро

зрозумів, що йому тут нічого довше сидіти, бо нічого не висидить. Пішов до стайні, окульбачив коня і вивів його перед хату, під вікно Анни. До неї вислав наймичку переказати, що вже відіздить. Спітав, чи схоче попрацювати з ним: як не годна вийти до него, або впустити до себе, то хоч би крізь вікно. Наймичка вийшла і переказала, щоби зайшов до Анни. Він пішов, підійшов до неї, та не зінав, як ту пращальну церемонію зачати. Вона сама забалакала з гіркою усмішкою на устах:

— Тобі у нас так зле, що втікаєш?

— Було би ліпше, як би я був цілком не зазирав до вас. Було би ліпше мені, мабуть і тобі. Я не втікаю, але жене мене віден моя лиха доля і моя совість. Яж розбурхав твого, доси спокійного духа. Я, неначе збовтав і скаламутив чисту воду в керници. Чим скоріше щезну віден, тим ліпше буде для мене і для тебе.

— Як би я знала, що тобі не буде привіджува-
тися небіжка...

— Ти вже знаєш, що коли я їхав до небіжки і коли жив з нею, то мені привіджувалася пинча. Як би не те, то мене не занесла би якась непоборима і солодка спля аж сюди.

Вона потупила очі в землю і ледви чутно шеп-
нула:

— Линиця.

Петро затрусився, але не зінав, чи добре вчув. Вона вгадала, що сказала затихо, та що він може не дочув. Зразу у неї майнула думка, щобі доповісти щось противне, але на саму думку, що він готов послухати, відвернутися і відійти, жахнулася. Прискочила до него, обіймила за шию, і цілуючи, сказала.

— Моя мама також дістала вдівця і добре було її!

Петро не жаував цілунків. Аж коли їй вже випадлось заботати цого добра і вихопилася з його обіймів, спитав:

— Іти мені до твого батька?

Вхопила його за руку і потягла за собою.

— Він вже знає. Ходім обое!

Кашавка була маленькою оселею, отже попа не мала. Була капличка, але без попа. Кому потрібний був піп, мусів їхати аж до Ключева, або спровадити його до Кашавки. Дрімайлло, Анна і Петро врадили, що вінчання буде в Ключеві у шуринна Дрімайлли, бо в Кашавці Дрімайлло й так немав ніякої родини. Віддавши доньку Дрімайлло загадав цілком покинути ці сторони, і осісти десь коло Ключева. Земля була там по найбільшій частині нічия, худобу мож було перегнати. Порішено за пару днів перевезти до Кашавки Анну з її приданим. Там вона дожидалася би повороту Петра, котрий на якийсь час віпливався з Нетаким шукати Прудка-Кострубу. З натяків як отаман Коструба робив у розмовах з Петром, цей згадував, що постійним осідком його отамана була якась оселя по запорожськім боці Бога. Як не в Гарді, то десь недалеко на південь від Гарду. Рішилися тої днини, коли Анну будуть відвозити до Ключева, виrushити на Гард.

На другий день досвіта зачали вантажити на мажу усе те добро, що Дрімайлло давав Анні і яке вже тепер хотів разом з нею відвезти до Ключева. За два дни, це бо в середу вечером ця робота була би готова, в четвер валка могла би відіхнати. В середу досвіта Дрімайлло показав челяди решту, яку ще треба було докласти на мажі і піпов до саду, куди за собою

потягнув свого приятеля. Коли посідали на лавці, Дрімайло промовив:

— Я цеї ночі майже ока не зажмурив. Зачинаю жалувати, що я сам неначе кинув мою дитину в обійми Іжука. Бог знає, що з того ще може вийти!

— Гадаєш, що вони недібрана пара? — Нетакий спітав.

— Не те. Що інше морочить мене і не дає вспнати. Ти розказував і сам Іжук казав, що з Вільхівки щезло пість бабів, а в зарищах знайдено останки тільки чотирьох. Ті, що хибують, мабуть живі. Може вони в яспі, але живі. Я не присяг би, що Петро вдовець, що я вдовець. Як би так було, то я дам собі раду; але Анна?

— І мені не дає спати думка, що вони ще живі. Як живі, то в татарськім яспі. Чамбул, що зруйнував хату Іжука, мабуть з цих сторін. Ти казав, що в твоїм сусідстві є якийсь татарський улус. Там будуть знати, які то Татари були у Вільхівці, чи взяли який яспі і що з бранками зробили.

— Може би справді пойхати до них? Як пойдемо зараз, то до полудня будемо назад.

Дрімайло пішов дати приказ, щоби окульбачили два коні. Нетакий гукнув па Петра, що порався коло мажі. Коли Петро прийшов, Нетакий витягнув з його холяви канчук і всуваючи до свого чобота сказав:

— Гадаю, що тобі цей канчук не буде потрібний. Анна не заробить собі на него, свекрухи не дістанеши. Канчук від мене вийшов, нехай до мене верне. Буду мати по моїй жінці бодай ту одну памятку.

— Беріть! Я й так не знов, що з тим канчуком зробити, бо він все нагадує мені найпрікінці хвилі в моїм життю і був причиною моого нещастя.

Дрімайлло гукнув, що коні вже окульбачені. Нетакий пішов і оба почвалали в степ. Ще не зробили пів мілі, коли перед ними заклуботалися облаки куряви. Ця хмара, що сунулася по землі, підходила до них. З передного облака виринуло пару їздців. Коли козаки зіхалися з ними, почули, що то цілій улус Тефік--мурзи переноситься на інше місце, бо там, де досі сидить, степ так висох, що худоба гине з голоду. Дрімайлло спітав:

— Чи мурза з вами?

— Їде за возами — відповів один Татарин.

— Може би котрий з вас скочив до него і сказав, що тут сі хоче з ним балакати його сусід і приятель Дрімайлло?

Татарин обернув конем, почвалав, по хвили вернув з мурзою. Козаки відіхали з ним на бік і Дрімайлло спітав:

— Скажи мені, мурзо, щиру правду. Чи ти, вертаючи зі Збаражка, не загостив татарським звичаєм до Вільхівки? Мені казали, що то ти там був. Бачив тебе такий, що знає тебе.

Татарин не знав нащо козак питає, отже відповів обережно.

— Чи це була Вільхівка, не скажу.

— То було там, де ти спалив хату з хатою чотири баби. Дві ти взяв з собою.

Татарин ще раз відповів крутійством.

— Ти мав у Вільхівці яких свояків? Може пропав хто з твоєї родини?

— Не гадай, що я хочу від тебе відоімити твою добичу. Я лиши хочу знати, на чим стою.

— Скажу тобі правду. Я був у Вільхівці. Це, що я там спалив одну хату, сталося цілком случайно, бо я в тих сторонах не думав хижачити. Хоч вже була

пізна ніч. в одній хаті край села попри яку ми переходили, ще світлося. Заглянувши крізь вікно, ми побачили, мерзкий образ. На столі фляпки, збанки і чарки. Чотирі баби, очевидно пяні, лежать: дві на лавках, дві на землі. Дві, ледви держаться на ногах. Регочуть і шточ. Я увійшов у хату. Ті, що лежали, були старі і погані. Ті дві, що ще держалися, були гарні. Молодша дуже гарна. Я вгадав, що то мама і донька. Ті дві я забрав. Старі лішив у хаті так як лежали, хату підвалив і пішов.

— Вони ще у тебе ті дві?

— У мене. Ідуть в критім возі. Хочені побачити їх?

— Борони Боже!

Дрімайлло нахилився до товариша і шепнув:

— Нещастя! Шо тепер буде з Анною? Як скати їй це? Як розлучити їх не наробивши якої біди? Анна полюбила Петра так, що вдуріє, почувши, що він ще має жінку.

В розмову вмішався Нетакий і спітав Татарину:

— Ти ті баби маєш на продаж?

— Ти хотів би купити? Не продаю. Вони лишаться в моїм гаремі. Молодша дуже пришла мені до вподоби і вдоволена з мене. Мамуня нехай лишиться при доці. Вона також не стара ще і буде няньчати своїх внуків. То здорована баба, добра до роботи.

— Нагнеш її до того?

— Вона, що правда, троха поривиста, але у нас не панькаються з бабами так як у вас.

— Чи ти осядеш в цих сторонах?

— Ні. Іду далі. Віден десять день дороги добрым конем. То вже недалеко моря.

Нетакий врадуваний, аж крикнув до Дрімайлла.

— Чуеш? Нема чого боятися. Всю буде добре.

Звернувшись до Татарина, сказав.

— Щасливої дороги. За ту добру вість, я тобі дам щось таке, що тобі нераз стане в пригоді. Отцей канчук має на тую старшу бранку велику силу. Ти кажеш, що вона троха поривиста. Липше троха? Ти її ще не знаєш. Як буде тобі коли тих її химер забогато то потягни по спині тим канчуком. Але так, щоби на шкірі відбилися гудзи, що на ремени. Тоді на шкірі будуть вписані слова: "Домінус вобіскум." Як спитаєш тебе, відки той канчук у тебе взявся, то скажеш їй, що ти зійшовся з якимсь Королевичем і він тобі продав.

Мурза подякував за дарунок і поїхав за своїми Татарами. Приятелі вертали назад до Кашавки. Їхали мовчки. Аж перед Кашавкою Дрімайлло зітхнув і промовив:

— Тепер порадь, як все те розказати Анні.

— Ти вдурів?! На що розказувати?

— Треба якось розлучити їх. Якось так, щоби Анну якнайменше оскорбіти.

— Нашо розлучувати?

— Петро має жінку.

— А ти був парубок або вдовець, коли брав маму Анні? Зле їй було з тобою? Ти не був перед своєю першою жінкою обезпечений так добре, як тепер Петро. Вже вона з гарему Татарина не впхопиться. І сама не схоче. Мурза сказав, що вона вдоволена з него. Ще як будуть діти...

— То гадаєш, Анну таки дати Петрови не кажучи їй нічого?

— Ні Анні, ні Петрови. Петрови можна би, але

аж в який рік по вінчанню, або аж будуть діти. І треба квашти. Зразу ти гадав Анну лише вислати до Ключева, щоби там дожидати повороту Петра з поїздки на Запороже. Тепер гадаю, що треба зробити навпаки. Звінчати їх зараз, як лиши прийдуть до Ключева. На Запороже Петро тепер нехай цілком не іде. Нехай сіднить коло жінки, буде хату і заводить господарство.

Дрімайлло признав, що приятель добре радить. Вернувшись до хати, приказав вантажити на мажі решту свого движимого добра, так щоби полинялися тільки голі стіни і те, що малу мало вартість. Анну і Петра цілком не засумувала вість, що вони вперед поберуться, скоро прийдуть до Ключева, а на Запороже Петро поїде хиба аж колись пізніше... як взагалі пойде. Обоє дякували батькови й не знаючи, що то Татарин помог їм.

Польовання.

Український мандрівний театр загостив до Львова і став грati в салi польського мiщенського товариства "Гвiazda." Тодi ще було так, що коли той бiдний український театр приїхав до якого мiста, то вiстъ про це електризувала всiх Українцiв мiста. Кожний уважав своїм патрiотичним обовязком бути бодай на кiлькох виставах. Тодi i польська публiка ходила до українського театру, бо хоч мандрівний, малий i бiдний, то мав першоряднi силi. Приїзд цего театру до Львова пригадав також податковому контролюоровi Балашевi що вiн якийсь Українець. Троха патрiотизm, троха цiкавiсть спонукали його заглянути до театру. Не жалував, бо попав на штуку, неначе наропине для него написану. Вiн любив романтичну белетристику, а в театрi грали драму з життя карпатських опришкiв "Чорний Матвiй." Крiм того вiн перший раз в життю побачив карпатськi гори. Правда, лише мальованi на полотнi на маленькiй сценi мандрiвного театру, ale до той пори вiн i того не бачив. Штука i тi мальованi гори так йому подобалися i так вiлiся в його душi, що вiн загадав перший свiй урльон використати на те, щоби побачити їх оригiнал. Коли вже рiшився пiзнati правдивi гори, то не iншi, як самe тi, в которых колись гуляли опришки, яких бачив на театральних дошках. Знав, що найславнiшим карпатським опришком був Довбуш, та що вiн обертається в сторонах Микуличина.

Щорiчну трiтижневу вiдпочинкову вiдправу вiзначили Балашевi на осiнь. Коло Микуличина лiсничим був шкiльний товариш i найлiпший приятель Балаша. Балаш написав до него, чи не знай-

пновбі йому на три тисячі кватир з харчем. Відно-
відь прийшла відворотиою почтою. Лісничий запро-
сив Балаша до себе. Запросини були такі щирі, що
Балаш не церемонився, і коли прийшов перший день
відпустки, поїхав. Від Станиславова їхав кіньми, бо
тоді в гори залізниці ще не було. Троха їхав почтою,
троха фіякрами, троха оказіями присідаючися. Ліс-
ничий приняв свого старого товариша і приятеля ду-
же сердечно і завів його до призначеної для него ком-
нати. Балаша здивувала велика сила порозвішуван-
них на всіх стінах в цілій хаті найпріжніших мислив-
ських трофеїв. Були там роги серниоків і оленів, голо-
ви диків з великими клеваками, голова медведя, ви-
пихані ґотури й інші штахи. Найбільше Балашеви
подобалися оленячі роги, деякі величезні, неначе би
зі столітніх оленів.

— Шкода, що я не мисливий, — Балаш промовив, позираючи на одну пару оленячих рогів. — Я хотівби мати таку пару над моїм бюром.

— Друже! — відновів лісничий. — У мене того добра аж забогато. Кілька пар маю в коморі, ще не оправлені. Як будеш відвідти, то вибереш собі, котру пару схочеш.

— Я хотів би мати з оленя мною висловованого.

— Можеш й з такого мати. Тут оленів є ще велика сила. Правда, не кожному вільно полювати, але як тебе ні я не спіймаю, ні мій побережник, то клопоту не будеш мати. В ту днину коли ти підеш з рушницею, побережника того ревіру вишлю в іншу сто-
рону, отже будеш міг безпечно засісти над одним по-
током, де олені заходять піти воду.

— Коли ж бо я ще ніколи не полював,, і ніколи не стріляв.

— Не святі горшки ліплять. У мене кілька руш-

ніць. Стріляти я навчу тебе.

Наука зачалася зараз на другий день. Лісничий поставив під смерекою дошку. На дощі намастив ву глем чорну цятку. Дав товаришеви в руки рушницю наряджену шротом і показав як ціляти. Баляш мав добре око і певну руку. Довго ціляв і вже перший стріл був настільки влучний, що два шроти вбилися в долішній кінець дошки. Ще два дні таких виправ, і лісничий сказав, що вже пора зачати марнувати по-рох в погоні за дичиною. Розповів йому куди йти, щоби зайти на полонину, де мож попасті на якого звіра. Радив йому засісти в кущах коло потічка, куди звір заходить пити воду.

Четвертої днини по приїзді Баляш пішов плаєм, який через два хребти вів на простору полонину. В торбі перевішеній через плече мав кусень ковбаси і хліб, та ріжні патрони: від дрібного шроту, до великих куль. В руці ніс рушницю готову до стрілу, бо в тих безлюдних сторонах звір міг показатися і кілька-десять кроків від лісничівки. В одній цівці був іріт, в другій куля. Його серце затовклося сильніше не-раз, коли десь на право, чи на ліво або перед собою почув шелест. Але то все бувало якийсь малий итах, або вивірка.

Вже вийшов був на перший верх і зійшов з него, та переступивши поточину підходить під другий верх, коли кілька нацятъ кроків у кущах зашуміло. Шум віддалявся від него. Через ті кущі він не бачив нічого. Чув лише шум. Це був, очевидно, якийсь звір. І то не одна штука.

— Коли не мож брати на око, то треба на вухо.

Так Баляш подумав і в сторону шуму вишалив обі цівки. Новоспечений мисливпй був обережний. В цівки рушниці всунув два свіжі набої і аж тоді

пірнув у кущі подивитися, чи не поцілів якої звірюхи. Знайшов ліни розриту землю. В надії, що звір чи звірі таки десь недалеко спинилися і він ще раз буде мати нагоду стріляти до них, ішов далі туди, куди віддалявся ишелест. Ішов звором зо дві години, аж вийшов на верх. Лісистим верхом ішов далі і вийшов на полонину, коли вже було півднє. Голодний сів, тай взявся до ковбаси і хліба. Наївся і аж тепер нагадав собі, що з хати не взяв фляшки з водою. Сумнівався, чи на тій полонині знайдеся яке жерело. А жара парила така, що від поту ціла сорочка була мокра. Сидів і думав, що йому тепер діяти: іти далі, чи сидіти тут і ждати, бо не було виключене, що олені вийдуть на полонину насті. Думав, думав, і обезсильний духотою вснув.

Слав які дві години. Коли пробудився, олені вже не були йому в голові. Йому тепер потрібна була вода; вода за всяку ціну. Піднебіня і язик так висохли йому, що аж пекли. Довго обертав язиком, заки видусив троха слини. Встав і пішов шукати води. Ішов раз просто себе, раз в той то в цей бік. Наслухував, чи де не дзюрчить поточина, чи вода бодай країлями не цяпає. Підбігав до місць, де були більші купки зеленого буряну, бо гадав, що там буде, як не жерельце, то бодай багно. Сонце вже котилося вниз. Став потерпати, що як на тій полонині ніч захопить його заки знайде воду, то вмре зі спраги. Стрівожений вже не крутився по полонині, а став бігчи вперед. Час до часу приставав, щоби висапатися. Нарешті й сил не стало, щоби далі бігчи. Сів, та став думати, чи не заждати на росу, щоби її злизувати з трави. Здивувався, коли побачив, що там, де сів, трава побита. Не сумнівався, що нині ще хтось тут сидів. Надіючися, що той хтось може ще не далеко ві-

дійшов. Балаш взяв рушницю та вищалив раз і другий. Всунув ще два патрони і ще стрілив двічі. Лиши луна покотилася по горах. Сидів і туманів. Хоч вже смерклося і похолодніло, трава була суха, роси ні сліду. Нараз підвівся, бо яких десять кроків перед собою побачив щось біле. Підійшов, підоймив і затрусиався, волосся стало дубом. То був панір, з якого він в полуднє, виймивши ковбасу, відкинув від себе. Отже він вернувся на те місце, з якого вийшов був. Тепер йому стало ясно, чому там перед хвилею де сів, трава була потовчена. То він сам зробив це в полуднє.

Захитався і виав. Впав, але як опарений раптом підвівся на коліна, та став порпати в землю. Він впав на руку так, що вона влізла в мягкую землю, бо тут було невеличке багно. Випорпав жменю болота і став його висмоктувати. Порпав далі, болото ставало щораз рідше. Виплював це, що було в устах, і напхав того рідкого, та далі порпав. Почув зимну воду. Розпорпав ширшу ямку, вона наповнилася водою. Каламутною, але водою. Черпав рукою і пив. Тепер, коли йому вже стало легше, він розсміявся на ціле горло. Примираючи зі сираги, лежав коло води і шукавчи тої води втік від неї. Аж зблудив, вернувся назад до неї.

Прийшовши назад до сили, Балаш сів та став думати, що йому далі робити. Коби бодай місячна ніч. А то темно, що й на два кроки не видік. Про те, щоби пробувати пройти ліс, без огляду в котру сторону, не могло бути бесіди, бо в ночі не оминувши ні зломів ні дебрів. На полонинці також боявся ніч пересидіти чи переспати, бо зінав, що то сторона вовків і медведів. Рішився вилізти на перше дерево, на яке попаде і переноочувати на дереві. Тямив, що кількаде-

сять кроків від місця, де в день спав, стояло пару дерев. Підвісі і пустився памання, бо в тій темноті очі не робили своєї служби. Справді попав на дві смереки і не дуже грубий бучок, що стояли в кущі. Рушницю линіїв під деревом і намозолітвшия трохи, сів на перший галузі бучка. Скорше як виліз, зсунувся з дерева, бо побачив світло. Ногадав собі, що саме в цій хвили хтось падійшов тут і зробив собі піchlіг. Не було виключене, що то лісничий, занепокоєний що його гість не вернувся, вислав своїх побережників шукати його. Коли Балаш вже був на землі і озирнувся, світло пропало. Виліз ще раз на дерево, світло с. Доміркувався, що з землі світла тому не видко, бо між ним і світлом с кущі, або горбок. Щоби зазначити собі, в котрій то стороні від дерева те світло, опустив на землю шапку і зсунувся з дерева. Підоймив рушницю і шапку, та пустився йти. По кілька-десети кроках попав на кущі. Не оминав їх, щоби не губити світла але став крізь них продиратися. Коли продерся, знов побачив світло. Підійшов до него ще яких двіста кроків і станув перед вікном якоїсь хатини. Вікно було без шиб і без рамів. Була тільки діра. Заглянув до середини.

Чудна якась була та хата. В самій середині пів метра високе огнище вимуроване з каміння і глини. На огнищі горить огонь, па огні стоять на двох зализих трипіжках два залізні горшки. Ліворуч огнища на один крок вільного місця, далі під стіною деревляний тапчан. На тапчані хтось лежить. Ноги в постолах звернені до вікна. Над ліжком до стіни прибита полиця. Цілком таксамо було праворуч огнища, лише на тапчані ніхто не лежав. Двері були по противній стороні діри, що заступала вікно. Стелі ні

коміна ця хата не мала. За те в середні даху була діра, накрита другим меншим даником. Туди виходив дим.

— Якийсь дуже бідний халупник — Баляш подумав собі, але таки ринувся вироститися на нічліг, бо кромі страху перед вовками і медведями, зачало йому дошкулювати зимно. Всунув голову у вікно і гукиув:

— Слава Ісусу Христу!

Той, що на тапчані, ані рушився, лише відповів:

— На єїки Богу слава! А хто там?

— Такий, що в лісі заблудив і проситься до вас на нічліг.

— То чого ж ви там стоите? Двері не замкнені.

Баляш обійшов хату, відчинив двері без замка і нерестушив поріг. Господар вже стояв коло отища і до огню докицдав суча. При світлі огню видався Баляшеви якимсь страшним дикуном. Голова патлата з довгим волоссям, що мабуть ще ніколи не чесане спадало аж на плечі. Вуса чорні і великі, як дві мітли. Також чорні брови майже цілком закривали очі. Сердак і сорочка не позастібувані.

— Сідайте і відпихайтесь, — Гуцул промовив, присуваючи до отища колоду. — Ви з рушницею? Ви може стріляли? Бо я чув якісь стріли. Ось тут в стіні коло дверей кілки. Повісте рушницю і торбу, бо до вогню підходить з ними небезпечно. Може ви який новий лісничий, що ще ліса не знає і тому зблудив?.. Ваше лице чого замаране болотом? Ви може впали в болото?.. Але ваш одяг чистий. Ви лише носом лежали в болоті?

Баляш погладився рукою по лиці і справді в пальцях лишалися грудки болота. Він вгадав, відки воно, і відповів:

— Я пив воду і так замастився.

— Воду? Та хиба болото?

Балаш став розказувати як то він гасив спрагу і де це було.

Гуцул заломив руки і крикнув:

— Таж там є жерело! П'ять кроків нище того місця, де ви пориали в багні. Друге жерело є коло мене, також недалеко відтам, де ви лежали. Умийтеся. Зараз принесу вам води, бо там на дворі темно і ви на жерело не попали би.

Гуцул витягнув зпід тапчана бляшане ведро, вийшов з хати і вернувся з водою. Лляв гостеви воду в пригорщи і гість умився. Вода всякала в землю, бо підлоги не було. Троха зробилося болото, але Гуцул не робив собі нічого з того. Розсираючися по хаті, гість спіткав:

— Як ви в такій хаті зимуете?

Гуцул розсміявся і відповів:

— А дех то хата?! Моя хата в селі і я там зимую. Це колиба. В колибі сиджу лише через літо, поки худоба на полонині. Я тут що лиш від нині, бо завтра на цю полонину переженуть худобу, що вже спасла сусідну. Нині добре буде вам тут спати, бо колиба від минулї осени стояла порожна, отже тут ще нема одної блохи... Ви мабуть голодні. Моя кулєша вже готова. І молоко спражене. Як волите сало...

— Волю молоко. Як ваша ласка, то зім троха той кулєші з молоком.

Гуцул здоймів з триніжків оба горишки і поставив їх на краю отнища. Це отнище було одночасно столом. З полиці здоймів другу ложку і подав гостеви. Ложка виглядала не дуже апетитно, але була чиста. На молоко Гуцул дав гостеви бляшане горнят-

ко, кулешу висипав до миски. Тихо стало в хаті, бо оба їли не балакаючи. Гість зів тільки пару ложок кулеші і випив горнятко молока. Виймив два цигари. Одно закурив, друге дав Гуцулові. Гуцул подякував і відклав на пізніше, бо ще не скінчив їсти. Лише на хвилю перервав їду. Вийшов з колиби і похвилі вернувся з оберемком сіна та розстелив його на другім тапчані, кажучи:

— Ви утомлені, отже лягайте. Заки венете, розкажіть мені відки ви, та що ви в лісі робили?.. Може вам буде холодно, бо як позасипляємо, то огонь погасне. Не маю чим накрити вас, хиба возьміть отцю верету. Все ліпше, як нічо.

Гуцул кинув гостеви верету і присівся назад до миски з куленою. Гість розтягнувся на сіні, накрився веретою та став розказувати. Сказав, що він в цих сторонах перший раз, що приїхав до лісничого на літо, що ще ніколи не полював. Скортіло його вполювати оленя, та буде дякувати Господу, як сам вернеться живий до хати.

Господар лиши весь час підеміхався. Коли гість скінчив розказувати, Гуцул зітхнув і позираючи ласо на висячу рушницю, сказав:

— То треба знати, куди олень ходить і треба вміти підійти його. Коби у мене рушниця! Була. Ще мій прадід змайстрував її. Раньше Гуцули самі робили свої рушниці. Лише цівку діставали з Молдавії. Стара була рушниця. Пани з таких рушниць сміялися. Купували їх і добре платили, як у кого допитали таку. Але стріляти з них не хотіли. Боялися, щоби не трісла. Купували їх тільки на те, щоби повісити у себе на стіні, неначеб то був святий образ. Я моєї бувби не дав за нізащо в світі. Добра була. Так

що з того! Побережник наскочив на мене саме в хвили, коли я поклав оленя. Відобрав рушиницю, забрав оленя. Лісничий тою рушиницею так втішився, що не подав мене на кару за оленя. Ще й пару пачок дав мені. Я за тою рушиницею плакав як мама за дитиною.

— Мені дали добру рушиницю, так що з того? Не лиши не вполовав нічого, але ще так соромно зблудив. Як мені тепер показатися лісничому і його родині? Тож то будуть сміятися з мене!

— Чорт не таїй страшний, як його малюють,
— Гуцул потішав його. Дивуватись будуть, не сміятися.

Колиба була побудована з кругляків, піпари між ними не були позатикані мохом, отже як був вітер, то ними дуло на чуприну лежачого. Балаш не любив це го, бо було так, неначе би по голові лазили мухи. Балаш взяв капелюх і ним накрив голову. Гуцул гадав, що гість вже хоче спати, отже перестав балакати. Запалив цигаро і потягаючи спід тихо на колоді між огнищем і тапчаном гостя. Цей лежав спокійно, дивлячися попід капелюх на огонь і на Гуцула. Гуцул випалів половину цигаро і згасив його. Зза пазухи виймив люльку, напхав її ренітою цигаро, на це поклав жевріючий вуглик і став пакати. Пакаючи, що хвилля нахилівся над тапчаном, неначе би наслухував, чи гість спить. Відклав люльку і з кишень виймив великого складаючого ножа. Отворив його і держачи в правій руці, великим пальцем лівої пробував, чи острий. Знов нахилівся над сплячим. Балаш, котрий попід капелюх все те бачив, аж вірів. Не сумнівався, що то бандит, котрий його хоче в сні заколоти ножем. Мабуть на те, щоби посісти його рушиницю.

Непомітно, щоби не зрадитися, Балаш, цілий накритий веретою виймив з кишені свого ножа, відімкнув його і ждав, що далі буде. Гуцул підзвісся і наслухуючи, поволи став нахилятися над сплячим. В правій руці далі держав ніж, ліву витягнув над сплячим.

Балаш погадав собі, що опришок хоче лівою рукою придергати його і ножем у правій пробити.

Стиснув під веретою свій ніж з тою постановою, що в хвили, коли Гуцул ще трохи нахилиться над ним, вбє свій ніж в груди опришка.

Гуцул відхилився назад і назад сів на колоді між тапчаном і огнищем. В правій руці далі держав ніж, в лівій шмат солонини стягнений з полиці над тапчаном. Кусник відрізав і став їсти з куленою, якої ще трохи було в мисці.

Балашеви аж недобре зробилося, коли побачив це. Тепер зрозумів, що Гуцул хотів стягнути з полиці солонину, але боявся, що розбудить гостя, отже тому нахилявся над ним і наслухував, чи вже твердо спить. Як би Гуцул був ще трохи більше нахилився, Балаш був би вбив невинного і гостинного чоловіка!

Початковий жах, пізніше здивовання і кінцеве вдоволення так утомили Балаша, що він венув. Пробудився, коли вже сіріло. Гуцула не було в колібі. Розсираючися Балаш побачив, що й рушниці нема. На кілку висіла тільки торба, але отворена. Коли пригадав собі, як то ласо Гуцул позправ на ту рушницю і майже плакав розказуючи, що його стара гуцульська тепер у лісничого на стіні, то не сумнівався, що Гуцул не видержав і рушницю вкрав. Балаш став розважати, що зробити: донести про крадіж до жандармерії, чи сказати лише лісничому, щоби пробував по

доброму відобразити. Почувши, що хтось до колиби підходить. Баляш ляг назад. Голову знов накрив капелюхом, так щоби попід капелюх міг видіти все те, що в колибі діється.

Двері відчинилися і на порозі станув Гуцул з рушницею в руці. Бачучи, що гість не рушається, переступив поріг, рушницю повісив на кілку, в торбу всунув два патрони і застібнув її. Тепер приступив до огнища, та став роздувати огонь. Баляш позіхнув голосно, неначеби що лин тепер пробудився і привітав газду добрым днем. Цей відповів так само і промовив:

— Зараз буде готовий сніданок. Посідаєте і помандруєте домів. Я зведу вас на плях, яким безпечно зайдете. Може й вполюєте що.

— Я коби до хати зайшов, бо полювати більше не буду — гість відповів.

— Та бодай нині не вертати вам з порожніми руками, щоби лісничий з вас не сміявся.

— На це нема ради. Не маю щастя, тай годі!

Посідали. Баляш взяв торбу і рушницю, Гуцул взяв уздечку і пішли. За колибою паслася пара коней. Гуцул спіймав одного, зануздав і повів за собою. Зійшли в потічок і пішли далі. При однім його скруті Гуцул зупинився і спітав:

— То ваша рушниця справді нічого не застрілила?

— На жаль, нічого.

Гуцул розгорнув руками вітки күщів і показуючи лежачого оленя, спітав:

— А чи як рушниця, як не ваша, поклала цего? Дома вже не будуть з вас сміятися.

Баляш зараз доміркувався, що як він вснув, то

Гуцул з його рушицею пішов на засідку і вполював оленя. Баляш лише здивувався, що Гуцул того оленя не затаїв для себе. Всеж таки, не будучи невнимного спітав:

— Щож з тим оленем буде?

— Я вже й про це подумав. Самі до хати не донесете його. Лежати тут, поки ви зайдете і пришлете сюди людей, олень не може, бо буде жарка дніна. Я привів мого коня. Оленя зчистимо і закинемо на коня. Я ще трохи підведу вас. Потому лотоками зайдете до плаю іопри потік і плаєм аж до хати. Коня відішлете побережником.

— То ви справді цого оленя для мене вполювали?

— Хто вам сказав, що то я вполював його?

Баляш зрозумів хитрість обережного Гуцула й каже:

— Як би не ви, то я не знайшовби його. Зогнів би тут. За нічліг у вас і за те що ви знайшли мою добиччу, купіть собі пару пачок.

Баляш випімив з портфелю двадцятькоронівку, але Гуцул відстунив від него і сказав:

— Моя колиба, то не міський готель, за який треба платити. Не моя рушиця застрілила оленя.

— Всеж таки то ваша заслуга і вам буде кривда. Поділімся. Я возьму голову з рогами, ви решту.

Гуцул почіхався в потилицю, подумав трохи, нахилився Баляшеви до вуха, неначе би боявся, що його підслухає ялиця і шепнув:

— Мосії мами син не скривдить себе. Там далі лежить другий такий... Дякую вам за него, паночку. Коли тільки схочете вполювати оленя, приблудіть до мене.

